

AĞ

ZİNCİR

Yapay Zekâ Çağında Emek

Makine Yeni, Zincir Eski

GENİŞLETİLMİŞ KİTAP BASIMI

Emeğin denetimi, bilginin çitlenmesi ve
müştereklerin geleceği üzerine bir kılavuz.

bilgimusterekleri.org

Ağustos 2026 · CC BY-SA 4.0 · Necdet Bulut ve Mustafa Akgül'ün anısına

İTHAF

Necdet Bulut

Sivas, 14 Haziran 1938 — 8 Aralık 1978

Türkiye'nin ilk bilgisayar doktoralı bilim insanlarından; aynı zamanda ilk bilişim sendikacılarından. 26 Kasım 1978'de Trabzon'da uğradığı silahlı saldırının ardından yaşamını yitirdi.

Mustafa Akgül

13 Aralık 2017

Bu ülkede interneti kamusal bir olanak, yazılımı özgür bir müşterek olarak kurmak için ömrünü verdi.

Biri bilgiyi üretenin hakkını örgütledi,
öteki üretilen bilginin herkeste kalmasını.

Bu dosya, ikisinin ayrılmaz olduğunu söylüyor.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ — PATRONUN YERİNE EKRAN GEÇTİ

KISIM I — ZEMİN: EMEK, BİLGİ, MÜLKİYET

BÖLÜM 1 — MANZARA: NE OLUYOR?

BÖLÜM 2 — GENEL AKIL VE DONMUŞ EMEK: YAPAY ZEKÂ NEDİR, NE DEĞİLDİR

BÖLÜM 3 — BİLGİNİN YENİ ÇİTLENMESİ

KISIM II — EMEK SÜRECİNDE KIRILMA

BÖLÜM 4 — ZİHİNSEL TAYLORİZM VE YENİ MONTAJ HATTI

BÖLÜM 5 — DİJİTAL PANOPTİKON: GÖZETİM BİR YÖNETİM BİÇİMİDİR

BÖLÜM 6 — SINIRLARI ERİYEN FABRİKA: 24/7 ÇALIŞMA

KISIM III — SINIFIN YENİ HARİTASI

BÖLÜM 7 — ORTA SINIF MİTİNİN ÇÖKÜŞÜ

BÖLÜM 8 — KİMSE GEREKSİZ DEĞİLDİR

BÖLÜM 9 — KOLEKTİF EMEKÇİ: KONGO'DAN CUPERTINO'YA

BÖLÜM 10 — TEKNO-FEODALİZM Mİ, TEKELCİ KAPİTALİZM Mİ?

KISIM IV — NE YAPMALI

BÖLÜM 11 — BUGÜN: İŞYERİNDE VE MASADA

BÖLÜM 12 — YARIN: İTTİFAK VE YENİ ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

TÜRKİYE'NİN BİLİŞİM VE ZİHİN EMEĞİ MÜCADELESİ DOSYASI

BÖLÜM 13 — UFUK: BİLGİ MÜŞTEREKLERİ VE TOPLUMSAL MÜLKİYET

SONUÇ — SORUN MAKİNEDE DEĞİL

EK 1 — EMEKÇİNİN ARAÇ SETİ

A. İşyerinde Algoritmaya Karşı 10 Soru

B. Toplu Sözleşmeye Konacak Maddeler

C. Mini Kavram Sözlüğü

D. Okuma Rehberi

EK 2 — BİLİŞİM EMEKÇİSİ İÇİN EKONOMİ POLİTİK 101

Emek ve emek gücü: kritik ayırım

“Ben zarar eden bir startuptayım, kimse artı-değer almıyor” itirazı

Ücret neden “hak ettiğiniz” değil, “pazarlık ettiğiniz” kadardır

Verimlilik pazarlığı: bu kitabın iktisadi özü

EK 3 — KODUN VE İÇERİĞİN LİSANSLARI 101

Varsayılan durum: her şey kapalıdır

Üç aile

Pratik pusula

KAYNAKLAR

KÜNYE

Sürüm 1.0.4 · Bu bir canlı belgedir; eleştiri ve katkılarla güncellenir.

GİRİŞ

PATRONUN YERİNE EKCRAN GEÇTİ

*Beş ayrı işkolunda, birbirinden habersiz beş emekçi
aynı cümleyi kuruyor.*

“Bu kadar küçük bir mavi noktada yaşayan bizler, tüm ayrımcılıkları ve savaşları nasıl sürdürebiliriz?” — Carl Sagan

Bir depo işçisi, elindeki terminalin kendisine kaç saniye verdiğini biliyor. Bir kurye, telefonundaki puanın düşmesinin ne anlama geldiğini biliyor. Bir çağrı merkezi çalışanı, konuşmasının “script uyumu” yüzdesiyle ölçüldüğünü biliyor. Bir yazılımcı, sprint sonunda kaç story point kapattığının konuşulacağını biliyor. Sözleşmesi bir yıllık bir akademisyen, atıf sayısının sözleşmesini yenileyip yenilemeyeceğini belirleyeceğini biliyor.

Beşi de, birbirinden habersiz, aynı cümleyi kuruyor:

“Kiminle pazarlık edeceğimi bilmiyorum.”

Bu kitap, o cümlelerin nasıl kurulduğunu anlatıyor.

Beş işkolu, tek cümle

Kavramsal şema. Bu ortaklık, kitabın son kısmındaki ittifakın nesnel zeminidir (Bölüm 7 ve 12).

Bu bir teknoloji hikâyesi değil

Yapay zekâ hakkında konuşurken iki tuzağa düşmek çok kolay. Birincisi teknofobi: makineyi düşman ilan etmek, “eskiden daha iyiydi” demek, gelişmeye direnmek. İkincisi Silikon Vadisi vaazı: teknolojinin kendiliğinden özgürleştireceğine inanmak, her yeni araca kurtuluş umudu yüklemek.

İkisi de aynı hatayı yapar: **teknolojiyi toplumsal ilişkilerden koparıp kendi başına bir özne sayar.** Sanki makineler kendiliğinden geliyor, kendiliğinden işleri alıyor, kendiliğinden bizi izliyormuş gibi.

Oysa hiçbir teknoloji kendiliğinden gelmez. Biri onu finanse eder, biri tasarlar, biri kurar, biri de üzerinde çalışır. Ve bu “biri”ler aynı kişiler değildir; çıkarları da aynı değildir.

Sermaye, işçinin emek gücünü satın alır. Ama satın aldığı şey bir vaattir: çalışabilme yeteneği. O yetenekten fiilen ne kadar emek çıkacağı, satın alma anında belli değildir. Kapitalizmin en temel sorunlarından biri budur ve tarih boyunca çözümü hep aynı yönde arandı: **denetim**. Ustabaşı bir çözümdü. Kronometre bir çözümdü. Montaj hattının hızı bir çözümdü.

Algoritma, bu sorunun bugünkü çözümüdür.

Bu yüzden sorunun adı “teknoloji” değil. Sorunun adı, teknolojinin **kimin mülkiyetinde ve kimin denetiminde** olduğudur.

Bu kitabın iki tezi

Birinci tez — emek: Yapay zekâ emeği ortadan kaldırmıyor. Emeği **parçalıyor, ucuzlatıyor, görünmezleştiriyor ve denetliyor.**

İkinci tez — bilgi: Bunu yapabilmesinin koşulu, toplumsal olarak üretilmiş bilginin **çitlenmesidir** — patentle, telifle, kapalı kodla, özel veri havuzlarıyla özel mülk edinilmesi.

Bu ikisi ayrı konular değil. Aynı sürecin iki yüzü. Çünkü yapay zekâ dediğimiz şey, milyonlarca insanın ürettiği bilginin toplanıp bir şirketin mülkü haline getirilmiş halidir. O bilgi çitlenmeseydi, onunla emek denetlenemezdi.

Kısacası: **Kolektif aklımız önce bizden alınıyor, sonra bizi yönetmek üzere karşımıza dikiliyor.**

Kimin için yazıldı

Bu metin, bilişim emekçileri için yazıldı: yazılımcılar, sistem ve ağ yöneticileri, veri ve test uzmanları, teknik destek ve çağrı merkezi çalışanları, oyun sektörü emekçileri. Ama sadece onlar için değil. Anlatılan mekanizmalar, kuryeden depo işçisine, akademisyenden hekime kadar geniş bir kesimin gündelik deneyimi.

Metnin bir de özel bir muhatabı var. Bilişim emekçisi, bu tabloda eşsiz bir yerde duruyor: **algoritmik yönetimin hem nesnesi hem yapıcısı**. Kuryeyi puanlayan sistemi de o yazıyor, kendisi de ölçülüyor. Bu, bir suç ortaklığı değil — bir stratejik konumdur. Bunu Bölüm 7 ve 12’de ayrıntılı konuşacağız.

Yol haritası

Kısım I zemini kuruyor: manzara nedir, yapay zekâ aslında nedir, bilgi nasıl çitlenir. **Kısım II** emek sürecindeki kırılmayı anlatıyor: işin parçalanması, gözetim, fabrikanın sınırlarının erimesi. **Kısım III** sınıfın yeni haritasını çiziyor: orta sınıf mitinin çöküşü, “gereksizler sınıfı” yalanı, kolektif emekçi, tekno-feodalizm tartışması. **Kısım IV** ne yapmalı sorusunu üç halkada yanıtlıyor: bugün masada, yarın örgütlenmede, ufukta müştereklerde.

Baştan söyleyelim: Bu metin karamsar değil. Ama iyimser de değil. **Örgütlü olmayı savunuyor.**

İleri okuma: *Yapay Zeka ve Teknolojik Tekillik Üzerine · Kozmosun Bilinci: Tarihsel Materyalizm ve Algoritmik Çağda Bilim* — bilgimusterekleri.org

KISIM

ZEMİN: EMEK, BİLGİ, MÜLKİYET

Yapay zekâ nedir, bilgi nasıl mülk olur, ve bu ikisi neden aynı sorudur.

1 — Manzara: ne oluyor?

2 — Genel akıl ve donmuş emek

3 — Bilginin yeni çitlenmesi

BÖLÜM 1

MANZARA: NE OLUYOR?

Rakamlara bakalım. Ve resmî rakamın neyi gizlediğine.

2022 sonundan itibaren üretken yapay zekâ araçları hızla yaygınlaştı ve bu alana devasa bir sermaye aktı. Beraberinde bir söylem geldi: işlerin çoğu bitecek, meslekler yok olacak, insanlığın büyük bir kısmı işsiz kalacak.

Bu söylemin ne kadarı gerçek, ne kadarı propaganda? Önce rakamlara bakalım.

Ne kadar iş “risk altında”?

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 2025’te yayımladığı küresel endeks, dünyadaki işlerin yaklaşık **dörtte birinin** üretken yapay zekâdan etkilenecek nitelikte olduğunu gösteriyor.

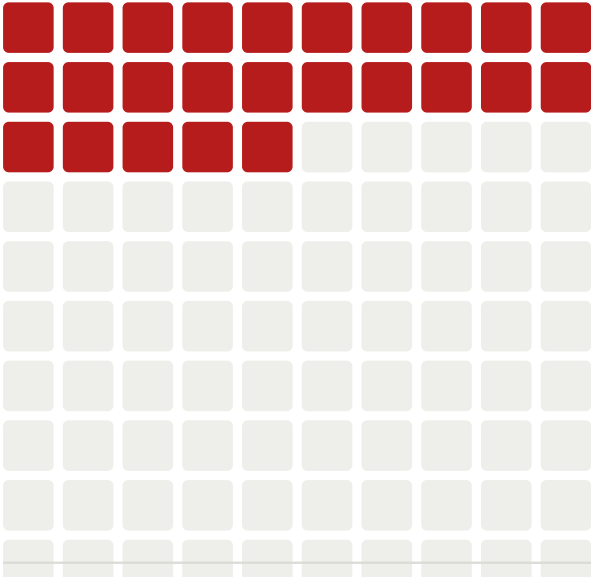
Ama ILO’nun asıl uyarısı rakamda değil, rakamın yorumunda:

Asıl risk topyekûn ikame değil, işin dönüştürülmesidir.

Yani mesele işlerin yok olması değil; işlerin **niteliğinin, denetiminin ve ücretinin** değişmesi. Bu ayrım bütün kitabın eksenidir ve buraya sık sık döneceğiz.

Dünyada her 100 işten ~25’i dönüşüm kapsamında

Her kare bir işi temsil eder — kırmızı: üretken YZ’ye maruz

~1/4

Dünyadaki işlerin yaklaşık dörtte biri, üretken yapay zekâdan etkilenecek nitelikte görevler içeriyor.

Ama asıl bulgu şu:

risk, işlerin yok olması değil —
niteliğinin ve denetiminin dönüşmesi.

Kaynak: ILO–NASK, Generative AI and Jobs: A Refined Global Index of Occupational Exposure (WP140), Mayıs 2025.

Etki eşit dağılmıyor

Meslek olarak: En çok etkilenen alanlar büro işleri, müşteri hizmetleri, veri girişi, çeviri, temel metin ve görsel üretimi. Yani uzun süre “güvenli” sayılan beyaz yakalı katman.

Cinsiyet olarak: Kadın-yoğun mesleklerin **%29’u** maruziyet kapsamındayken, erkek-yoğun mesleklerde bu oran **%16**. İncelenen ülkelerin **%88’inde** kadınların maruziyeti daha yüksek. Yapay zekâ tartışması, aynı zamanda bir kadın emeği tartışmasıdır.

Yapay zekâ maruziyeti, kadın işi sayılan işlerde neredeyse iki kat

Üretken YZ dönüşümüne maruz meslekler (%)

Erkek-yoğun meslekler %16

Kadın-yoğun meslekler %29

Eksen 0–100. Kaynak: ILO–NASK, Generative AI and Jobs (WP140), Mayıs 2025. Ülkelerin %88’inde kadınların maruziyeti dah:

Ülke olarak: Yüksek gelirli ülkelerde işlerin %41’i, düşük gelirli ülkelerde %11’i kapsamda. Ama bu, düşük gelirli ülkelerin korunmuş olduğu anlamına gelmiyor. Tam tersine: o ülkeler yapay zekânın **görünmez emek deposu** haline geldi. Bunu Bölüm 2’de göreceğiz.

Maruziyet, zengin ülkelerde dört kat yüksek

Üretken YZ dönüşümüne maruz işler, ülke gelir grubuna göre (%)

Düşük gelirli ülkeler %11

Yüksek gelirli ülkeler %41

Eksen 0–100. Kaynak: ILO–NASK WP140, Mayıs 2025. Düşük gelirli ülkeler “korunmuş” değil: YZ’nin görünmez emek deposud

Giriş kapısı kapanıyor

En sessiz ama en ağır etki burada: giriş düzeyi işlerdeki daralma. Junior pozisyonlar azalıyor, staj ve çıraklık basamakları sökülüyor.

Bunun anlamı yalnızca “gençler iş bulamıyor” değil. Bir mesleğin bilgisi kuşaktan kuşağa, çırağın ustayı izlemesiyle aktarılır. O basamak kalkarsa, aktarım zinciri kırılır. Bugün işini kaybeden bir junior yalnızca bir maaş kaybetmiyor; bir meslek, kendini yeniden üretme kapasitesini kaybediyor.

Türkiye kesiti: resmî rakam manzarayı göstermiyor

TÜİK’in Haziran 2026 verilerine göre Türkiye’de işsizlik oranı %7,6. Genç işsizliği %12,8. Bu rakamlara bakan biri, epey iyi bir tablo görebilir.

Ama aynı bültende başka bir rakam var: **atıl işgücü oranı %28,8.**

Atıl işgücü, geniş tanımlı işsizliktir: iş arayanların yanı sıra, iş bulma umudunu kaybettiği için aramayı bırakanları ve istediğinden az çalışanları da kapsar. Yani gerçek tablo, resmî orandan **yaklaşık dört kat** geniş.

Bir rakam daha: istihdam oranı **%48,9**. Yani çalışabilir yaştaki nüfusun yarısından fazlası istihdamda değil. Kadınlarda bu oran **%32** — her üç kadından yalnızca biri.

Çalışabilir nüfusun yarısı istihdam dışı

Türkiye, Haziran 2026 — istihdam oranı, 15+ yaş (kırmızı: istihdamda)

Genel nüfus

%48,9

Kadınlar

%32,0

Figürler en yakın tam sayıya yuvarlanmıştır; kesin değerler etikettedir. Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Haziran 2026.

Resmî işsizlik, gerçeği göstermiyor

Türkiye, Haziran 2026 — işgücü göstergeleri (%)

Resmî işsizlik oranı

%7,6

Genç işsizliği (15–24)

%12,8

Atıl işgücü (geniş tanımlı işsizlik)

%28,8

Eksen 0–100. Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Haziran 2026. Gerçek tablo, resmî orandan yaklaşık dört kat geniş.

Bu, yapay zekâ tartışmasının hangi zemine oturduğunu gösteriyor. Türkiye’de mesele “yapay zekâ işleri alacak mı” değil; zaten daralmış, güvencesizleşmiş, yarısı istihdam dışı bir yapının üzerine yeni bir basınç binmesi.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
“Yapay zekâ işleri yok edecek” / “Yeni işler yaratacak”	İkisi de asıl soruyu atlıyor: işin niteliği, temposu, denetimi ve ücreti ne oluyor?
“Rakamlar iyileşiyor”	Resmî işsizlik %7,6, atıl işgücü %28,8 — hangi rakam?
“Teknolojiye uyum sağlamalıyız”	Uyum kimden isteniyor, bedeli kim ödüyor?

Sendikal araç: işkolunuz için üç soru

Bir işyerinde durumu anlamak için üç soru yeter:

1. Son iki yılda hangi görevler otomatikleşti?
2. O görevi yapan işçilere ne oldu — çıkarıldılar mı, başka işe mi verildiler?
3. **Kalan işçilerin iş yükü ve temposu ne oldu?**

Üçüncüsü en kritiğidir. Cevap neredeyse her zaman aynıdır: arttı.

İleri okuma: *“Yapay Zekâ Tsunamisi” Neyi Gizliyor? · Anthropic Anketi Işığında Yapay Zeka Dünyasının Sınıfsal Analizi — bilgimusterekleri.org*

BÖLÜM 2

GENEL AKIL VE DONMUŞ EMEK: YAPAY ZEKÂ NEDİR, NE DEĞİLDİR

*Model düşünmüyor. Milyonlarca insanın birikimini
yeniden üretiyor — ve o birikim artık bir şirketin mülkü.*

Bu bölüm kitabın teorik omurgası. Buradaki tek fikri anlarsanız, geri kalan her şey yerine oturur.

Yapay zekâ bir zekâ değil, bir birikimdir

Bir dil modelinin ne olduğunu teknik olmayan biçimde anlatalım: milyonlarca insanın yazdığı metnin, çizdiği görselin, yazdığı kodun, yaptığı çevirinin istatistiksel özeti.

Model “düşünmüyor”. İnsanların daha önce yazdıklarındaki örüntüleri yeniden üretiyor. Bu, onu değersiz kılmaz — muazzam bir birikimdir. Ama ne olduğunu doğru adlandırmak gerekir.

Marx, makine için şunu söyler: makine, **geçmiş emeğin donmuş halidir**. Kendisi yeni değer yaratmaz; kendisine yatırılmış olan değeri, aşınarak ürüne aktarır. Bir tezgâh, onu yapan işçilerin emeğinin katılmış halidir.

Yapay zekâ modelleri için bu tarif birebir geçerlidir. Model, **kristalleşmiş kolektif emektir**.

Donmuş emek döngüsü

Kavramsal şema. Kolektif aklımız önce bizden alınır, sonra bizi yönetmek üzere karşımıza dikilir (Bölüm 2–3).

Genel akıl: Marx'ın öngörüsü

Marx, *Grundrisse*'de “genel akıl” (general intellect) dediği bir kavram kullanır. Toplumsal bilginin, bilimin, tekniğin bir noktadan sonra doğrudan bir üretici güce dönüşeceğini söyler. Bilgi artık yalnızca insanların kafasında değil, makinelerin içinde cisimleşecektir.

Bugün bu öngörü harfiyen gerçekleşti. Bilim ve teknik, algoritmalarda ve ağlarda cisimleşmiş durumda.

Ama bir koşulla: **bu cisimleşme sermayenin mülkiyeti altında oluyor**.

Yabancılaşmanın yeni halkası

Marx, yabancılaşmayı dört düzeyde tarif eder: işçi kendi ürününe, kendi emeğine, kendi insani doğasına ve diğer insanlara yabancılaşır.

Bugün buna bir halka daha eklenmiş durumda:

İnsan, kendi kolektif aklına yabancılaşıyor.

Milyonlarca insanın ortak birikimi toplanıyor, bir modele dönüştürülüyor, o model bir şirketin mülkü oluyor — ve sonra o birikimi üretenlere kiralanıyor. Kendi ürettiğimiz zekâ, karşımıza **sabit sermaye** olarak dikiliyor. Bizi ölçen, sıralayan, yerimize geçmekle tehdit eden şey, aslında bizim ortak ürünümüz.

Bu bir metafor değil. Bir mülkiyet ilişkisinin tarifi.

Kimin emeği donduruldu?

Modelleri eğiten veri kimden geldi? Yazarlardan, çevirmenlerden, çizerlerden, programcılardan, forum yazarlarından, öğretmenlerden, gazetecilerden. Rızası alınmadan, karşılığı ödenmeden.

Yapay zekâ, kolektif emeğin ürününün özel mülk edinilmesidir. Bunu Bölüm 3'te ayrıntılı ele alacağız.

Görünmez emek: otomasyonun arkasındaki işçiler

“Otomatik” denen şeyin arkasında çoğu zaman ucuz emek vardır.

Modellerin çalışabilmesi için veriyi etiketleyen, içeriği ayıklayan, çıktıyı denetleyen yüz binlerce işçi var. Çoğunlukla Kenya’da, Filipinler’de, Hindistan’da, Venezuela’da. Düşük ücretle, taşeron zincirinin ucunda, çoğu zaman travmatik içeriğe maruz kalarak çalışıyorlar.

İçerik moderasyonu işçileri, günde binlerce şiddet, istismar ve nefret görüntüsünü ayıklıyor — ki siz “temiz” bir çıktı görün. Bu emek, ürünün üzerinde hiçbir iz bırakmıyor.

Bölüm 1’deki “düşük gelirli ülkelerde maruziyet %11” rakamı burada anlam kazanıyor: o ülkeler yapay zekânın dışında değil, temelinde.

Verimlilik kimin cebine?

Makine emeği verimli kılar. Peki verimlilik artışı nereye gider?

Sermayenin cevabı bellidir: kâra. İşçinin talebi ise ücrete ve zamana gitmesidir. Bu ikisi arasındaki fark, **sömürü oranının kendisidir**.

Emek verimliliği ile ücretler arasındaki makas, kırk yıldır dünya genelinde açılıyor. Yapay zekâ bu makası kapatmıyor; açma hızını artırıyor. Yazılımcıya “artık iki kat üretkensen” denildiğinde bunun ücrete değil, **beklenen çıktıya** yansması tam olarak budur.

Sermayenin kendi çelişkisi

Burada, kapitalizmin kendi içindeki bir çelişkiye değinmek gerekiyor — sade haliyle:

Değer, canlı emekten doğar. Sermaye rekabet baskısıyla canlı emeği makineyle ikame ettikçe, kendi kâr kaynağını daraltır. Bu yüzden her otomasyon dalgası beraberinde şunları getirir: ücret baskısı, çalışma süresinin uzaması, sömürünün yoğunlaşması ve yeni sömürü alanlarının açılması.

Sonuç, sezgiye aykırı ama gözlemlenebilir:

Makine emeği azaltmaz; emeğin yoğunluğunu artırır.

Otomasyonun geldiği hiçbir işyerinde işçiler “artık daha rahatız” demiyor. Herkes daha hızlı, daha yoğun, daha ölçülerek çalışıyor.

Kutu: Değer nereden gelir? — Üç dakikada emek-değer

Bu kitap boyunca “artı-değer”, “sömürü oranı” gibi kavramlar kullanıyoruz. Kısa bir durak yapıp temeli koyalım. (Ayrıntı isteyen okur için kitabın sonunda ayrı bir ek var: *Ekonomi Politik 101*.)

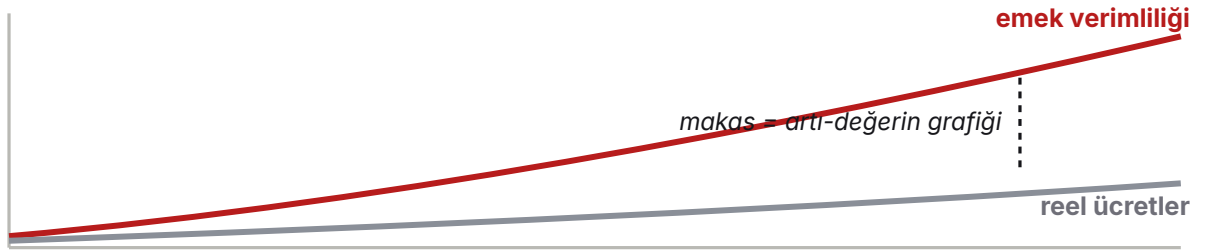
İşveren sizden **emeğinizi** satın almaz; **emek gücünüzü** satın alır — yani belirli bir süre çalışabilme kapasitenizi. Ücret, o kapasitenin yeniden üretim maliyetidir: kiranız, gıdanız, eğitiminiz, kısacası yarın yine işe gelebilmenizin bedeli.

Ama çalıştığınız sürede ürettiğiniz değer, bu maliyetle sınırlı değildir. Aradaki fark — ürettiğiniz değer ile ücretiniz arasındaki fark — işverende kalır. Buna **artı-değer** denir ve kârın kaynağı budur.

Bunun pratik bir sonucu var: **“Maaşım yüksek, demek ki sömürülmüyorum” çıkarımı yanlıştır.** Sömürü, ücretin düşüklüğüyle değil, ürettiğiniz değerle aldığınız ücret arasındaki makasla ölçülür. Yüksek maaşlı bir yazılımcının ürettiği değer, maaşının katları olabilir — işverenin size o maaşı vermeye devam etmesinin nedeni tam olarak budur. Kârlılık, sömürünün yokluğunun değil, varlığının kanıtıdır.

Verimlilik-ücret makası

Kavramsal şema — eksenlerde rakam yok; eğilimi gösterir

Zaman → · Eğilim, OECD ülkelerinde onyıllardır belgelenmiştir; yapay zekâ bu makası kapatmıyor, açma hızını artırıyor (

Temel soru

Kendi ürettiğimiz zekânın yönetimini kime bırakıyoruz?

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
"Makine düşünüyor, insana gerek kalmıyor"	Makine, birikmiş insan emeğini sermayenin mülkü olarak bize geri satıyor
"Yapay zekâ sıfırdan üretiyor"	Model, rızası alınmadan toplanmış kolektif emeğin özetidir
"Otomasyon insan emeğini ortadan kaldırıyor"	Otomasyon emeği uzağa, ucuza ve görünmeze taşıyor

Sendikal araç: veri ve içerik hakkı

Talep: İşçinin ürettiği içerik, iş kayıtları ve çalışma verisinin model eğitiminde kullanılması, bilgilendirme ve toplu pazarlık konusudur. İşveren bunu tek taraflı yapamaz.

İleri okuma: *Kristalleşmiş Emeğin İsyanı · Genel Zekânın Gaspı ve AGİ İllüzyonu · Genel Zekânın Kurtuluşu · Algoritmik Kristalleşme ve Estetik Kurtuluş —*
bilgimusterekleri.org

BÖLÜM 3

BİLGİNİN YENİ ÇİTLENMESİ

16. yüzyılda ortak topraklar çitlendi. Bugün aynı işlem bilgi üzerinde yürüyor.

Toprak çitlemelerinden veri çitlemelerine

16. yüzyıldan itibaren İngiltere’de ortak topraklar çitlendi. Yüzyıllardır köylülerin birlikte kullandığı meralar, ormanlar, otlaklar özel mülkiyete geçirildi. Köylü, üretim aracından koparıldı. Elinde tek bir şey kaldı: emek gücü. Onu satmaktan başka seçeneği yoktu.

Marx buna **ilkel birikim** der ve kapitalizmin doğum lekesi olarak tarif eder. Sermaye, “tasarruf edenlerin ödülü” olarak değil, kitlesel bir mülksüzleştirmeyle doğdu.

Bugün aynı işlem **bilgi** üzerinde yürüyor.

Patentler, telif hakları, kapalı kaynak kod, özel veri havuzları, lisans duvarları, ödeme duvarları — bunlar dijital çitlerdir. Ortak olan bir şey, hukuki bir işlemle özel mülke çevriliyor.

Neden “çitleme”? Çünkü çitlenen şey doğası gereği ortak

Bir ekmeği ben yersem siz yiyemezsiniz. Ama bir fikri ben bilirim, siz de bilebilirsiniz — üstelik ben unutmadan. Bilgi, paylaşıldıkça azalmayan, hatta çoğalan bir kaynaktır.

Bu, bilgiyi doğal olarak bir **müşterek** yapar. Su ve hava gibi.

O halde bilginin kıt olması nasıl mümkün oluyor? Cevap basit: **kıtlığı imal ediliyor**. Patent, telif ve lisans, doğal olmayan bir kıtlığı hukuken üretir. Bir ilacın formülü bilindiği halde üretilmemesi teknik bir sorun değil, hukuki bir düzenlemedir.

Patent sisteminin çelişkisi

Bilim kümülatiftir. Her buluş, kendinden öncekilerin üzerine kurulur. Newton’un sözü boşuna değildir: “Devlerin omuzlarında duruyorsam...”

Patent, bu kümülatif akışa bariyer koyar. Sonuçları görünürdür:

- **İlaçta:** Formülü bilinen ama fiyatı nedeniyle erişilemeyen tedaviler.
- **Tarımda:** Tohumun patentlenmesi ve üreticinin bağımlılığı.
- **Yazılımda:** Kapalı sisteme kilitleme (vendor lock-in) ve yenilenen lisans faturaları.
- **Akademide:** Kamu parasıyla yapılmış araştırmanın ödeme duvarı ardında kalması.

Savunma şudur: “Patent olmasa kimse buluş yapmaz.” Oysa bilim tarihi, patentten önce ve patent dışında yapılmış buluşlarla doludur. Patentin ödüllendirdiği şey buluşun kendisi değil, **buluşun kısıtlanabilmesidir**.

Kullanım değeri ile değişim değeri çatışıyor

Bir bilginin toplumsal faydası ile pazar değeri aynı şey değildir. Çoğu zaman ters yönde çalışırlar.

Bir aşının formülü ne kadar yayılırsa toplumsal faydası o kadar artar. Ama şirketin kârı, tam tersine, o formülün **kısıtlanmasından** gelir.

Bu yüzden bilgi üzerindeki özel mülkiyet yalnızca haksız değil, aynı zamanda **işlevsizdir**. Bilginin doğasına aykırı çalışır.

Kamusal para, özel kâr

Temel araştırmanın büyük kısmı kamu fonlarıyla yapılır: üniversitelerde, kamu enstitülerinde, vergiyle. Ürünleştirilip patentlendiğinde ise kâr özelleşir.

Toplum aynı bilgiye iki kez öder: bir kez vergiyle, bir kez fiyatla.

Halka tamamlanıyor: veri çitlenmesi

Kullanıcıların, işçilerin, hastaların, öğrencilerin ürettiği veri, “ücretsiz hizmet” karşılığında toplanıp özel havuzlara kapatılıyor.

İşte iki omurga burada birleşiyor: Bölüm 2’de anlattığımız “donmuş emek”, ancak bu çitleme sayesinde sermayenin mülkü olabiliyor. Veri çitlenmezse model kurulamaz; model kurulmazsa emek o modelle denetlenemez.

Yani bilginin mülkiyeti sorunu, ücret sorunundan ayrı bir konu değil. **Aynı zincirin halkası.**

Bilişim emekçisi için: bu, sözleşmenizin maddesidir

Bu bölüm soyut gelmemeli. Bilişim emekçisi için çitleme, imzaladığı sözleşmede yazılıdır:

- **Hak devri maddeleri:** Ürettiğiniz kodun mülkiyeti baştan devredilmiştir.
- **Buluş maddeleri:** Kimi sözleşmeler, mesai dışında ürettiklerinizi bile kapsayacak kadar geniştir.
- **Gizlilik (NDA) ve rekabet yasağı:** Bildiğinizi başka yerde kullanamazsınız.
- **Ve yenisi:** Çalışma pratiğiniz — nasıl kod yazdığınız, hangi kararları verdiğiniz — model eğitime giriyor.

Yani yalnızca ürününüz değil, **yönteminiz** de çitleniyor.

Telifin diyalektiği: kimin kalkanı, kimin silahı?

Burada bir tuzağa dikkat etmek gerekiyor. Çitlemeye karşı çıkarken, kendimizi telif hakkının yanında bulabiliriz — çünkü modeller, sanatçının ve yazarın emeğini izinsiz yuttu ve mağdurun elindeki tek hukuki araç telif gibi görünüyor.

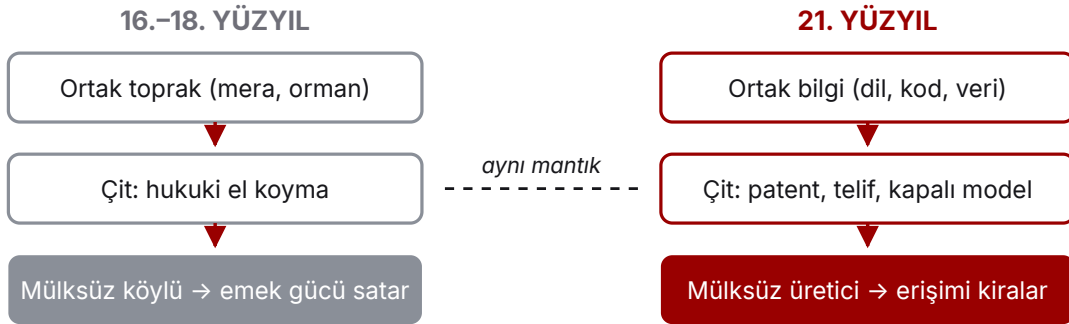
Ama telif tarihine bakalım: telif, doğuşundan itibaren, **üreteni değil çoğaltma tekeli elinde tutanı** korudu. Matbaa çağında yayıncıyı, plak çağında şirketi, platform çağında katalog sahibini. Yazarın ve sanatçının payı, her çağda, o tekelle yaptığı eşitsiz sözleşmeyle belirlendi. Bugün ortalama bir müzisyenin yayın gelirinden aldığı pay, telifin kimi koruduğunun güncel kanıtıdır.

Yapay zekâ şirketlerine açılan büyük telif davalarına bu gözle bakın: kavga, üretenlerin hakları için değil, **iki sermaye fraksiyonu arasında** yürüyor — içerik kataloglarını elinde tutan tekeller ile model altyapısını elinde tutan tekeller, kolektif emeğin üzerindeki rantı bölüşüyor. Dava kim kazanırsa kazansın, metni yazan, görseli çizen, veriyi üreten emekçiye düşen pay değişmiyor.

Bizim hattımız üçüncü yoldur: **telifi güçlendirmek değil, telifi telife karşı kullanmak**. Copyleft ve Creative Commons ailesi tam olarak bunu yapar — telif hukukunun mekanizmasını, kapatmak için değil açık tutmak için işletir. “Bu eser herkesindir ve herkesin kalacaktır” cümlesini, hukuken bağlayıcı hale getirir. (Pratik rehber için kitabın sonundaki *Lisanslar 101* ekine bakın.)

Emekçinin gerçek güvencesi telif değildir; **ücret, sözleşme ve örgütlü güçtür**. Telif, ancak müşteregi koruyacak biçimde ters çevrildiğinde bizim aracımızdır.

Aynı işlem, iki çağ: çitleme

Kavramsal şema. Marx'ın “İlkel birikim” çözümlemesinin bugüne uzanan paraleli (Bölüm 3).

Türkiye kesiti

- Üniversite kütüphanelerinin dergi abonelik maliyetleri ve yaşanan erişim kesintileri.
- Kamu kaynağıyla yapılan araştırmaların açık erişime kapalı kalması.
- Kamu kurumlarının yazılım lisans harcamaları ve kapalı sisteme bağımlılık; açık kaynak alternatiflerinin defalarca gündeme gelip defalarca rafa kalkması.
- Tohum ve ilaç patentlerinin tarım ve sağlık üzerindeki doğrudan etkisi.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
“Patent olmasa kimse buluş yapmaz”	Patentin ödüllendirdiği buluş değil, buluşun kısıtlanmasıdır
“Bilgi zaten herkese açık”	Erişim ödeme duvarıyla, lisansla ve kapalı kodla düzenleniyor
“Veriniz karşılığında ücretsiz hizmet alıyorsunuz”	Ücretsiz olan hizmet değil, sizin emeğinizdir

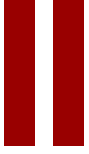
Sendikal araç: açık erişim ve hak devri maddesi

Talep 1: Kamu kaynağıyla üretilen araştırmanın çıktısı ve ham verisi kamuya açık olmalıdır.

Talep 2: İş sözleşmelerindeki toptan hak devri, aşırı geniş buluş ve rekabet yasağı maddeleri pazarlığa açılmalı; çalışanın ürettiği kodun ve içeriğin kullanımında pay ve söz hakkı tanınmalıdır.

İleri okuma: *Algoritmik Çitleme Çağında Dijital Müşterekler · Dijital Çağda Telif Haklarının Diyalektiği · OpenAI ve Hugging Face Olayını Nasıl Okumalıyız? · Bilgi Müştereklerinden Yapay Zeka Tekellerine — bilgimusterekleri.org*

KISIM

EMEK SÜRECİNDE KIRILMA

*İşin parçalanması, gözetimin yönetime dönüşmesi,
mesainin bitmemesi.*

4 — Zihinsel Taylorizm

5 — Dijital panoptikon

6 — Sınırları eriyen fabrika

BÖLÜM 4

ZİHİNSEL TAYLORİZM VE YENİ MONTAJ HATTI

Taylor ustanın bilgisini kâğıda geçirmişti. Algoritma onu doğrudan çalışır hale getiriyor.

Taylorizm neydi?

20. yüzyılın başında Frederick Taylor, “bilimsel yönetim” adını verdiği bir sistem kurdu. Özü şuydu: işin nasıl yapılacağı bilgisini işçiden al, yönetime ver.

Usta, işini bilirdi. Nasıl yapılacağını, hangi sırayla, ne kadar sürede — hepsi onun kafasındaydı. Bu bilgi, onun pazarlık gücüydü. Taylor bu bilgiyi parçaladı, ölçtü, kâğıda döktü, standartlaştırdı. Artık işi yönetim tarif ediyordu; işçi yalnızca uyguluyordu.

Harry Braverman, *Emek ve Tekelci Sermaye*'de bu sürecin adını koydu: **niteliksizleştirme** (deskilling). Ve gösterdi ki bu, verimliliğin yan ürünü değil, doğrudan amacıydı. Çünkü niteliksiz işçi ucuzdur, ikame edilebilir, itaatkârdır.

Zihinsel Taylorizm: aynı mantık, kafa emeğine

Uzun süre şöyle düşünülde: montaj hattı kol emeği içindir; kafa emeği yaratıcıdır, ölçülemez, parçalanamaz.

Yanılğı çıktı.

Bugün avukatın, çevirmenin, tasarımcının, öğretmenin, yazılımcının, radyoloğun işi de mikro-görevlere bölünüp ölçülebilir hale getiriliyor. Yapay zekâ bu süreçte kritik bir işlev üstleniyor: **kavrama** kısmını devralıyor. İnsana kalan, **denetleme ve düzeltme**.

Ve denetleyip düzelden kişi, kavrayandan daha az yetkin, daha az vazgeçilmez, daha az pazarlık gücüne sahiptir.

Dört mekanizma

1. Parçalama. Bütünlüklü iş, ölçülebilir mikro-görevlere bölünür. Bir çeviri artık “bir metni Türkçeye çevirmek” değil, “makine çıktısını satır satır düzeltmek”tir.

2. Standartlaştırma. Kişisel yargının yerini protokol ve şablon alır. “Sen ne düşünüyorsun” sorusunun yerini “prosedür ne diyor” alır.

3. Ölçme. Her adımın süresi, hatası, oranı kayıt altına girer. Ölçülemeyen iş, yapılmamış sayılır.

4. İkame tehdidi. “Bunu makine de yapar” cümlesi, ücret pazarlığında bir silahtır. Gerçekleşmesi bile gerekmez; söylenmesi yeterlidir.

Örtük bilginin kodlanması

Burada yeni ve önemli bir şey oluyor. Ayrı bir başlık hak ediyor.

Ustanın “sezgisi” dediğimiz şey aslında nedir? Yıllarca birikmiş, ama sözelleştirilememiş bilgi. Deneyimli bir teknisyen sesin tonundan arızayı anlar ama nasıl anladığını anlatamaz. Deneyimli bir yazılımcı kodun “kokusunu” alır. Buna **örtük bilgi** denir.

Taylor bu bilgiyi kâğıda geçirmeye çalışmıştı ve kısmen başarmıştı. Ama örtük bilginin çoğu kâğıda gelmiyordu; sözelleştirilemediği için de alınamıyordu. İşçinin son kalesi buydu.

Büyük veri ve makine öğrenmesi, bu kaleyi düşürüyor. Çünkü artık bilginin **sözelleştirilmesine gerek yok**. Deneyimli işçinin verdiği kararlar gözlemleniyor, veriye dönüşüyor, veri modele dönüşüyor. Usta ne bildiğini anlatmasa da, ne yaptığı kaydediliyor.

Üç sonucu var:

Birincisi — mülksüzleşme. İşçinin en değerli varlığı, yani deneyimi, ondan alınıp sermayenin mülkü olan bir modele aktarılıyor. Bu, Taylorizmin tamamlanmasıdır: Taylor ustanın bilgisini kâğıda geçirmişti, algoritma onu doğrudan çalışır hale getiriyor.

İkincisi — ikame edilebilirlik. Deneyimli işçinin pazarlık gücü, tam da deneyiminin kodlanmasıyla eriyor. Yirmi yıllık birikim, bir kez modele geçtiğinde, o yirmi yıl artık ücret pazarlığında bir koz değil.

Üçüncüsü — önyargının sistemikleşmesi. Geçmiş kararlar veriye dönüştüğünde, o kararlardaki ayrımcılık da veriye dönüşür. İşe alımda, terfide, kredide, disiplinde. Ve bir kez modele girdiğinde ölçeklenir.

Bu üçüncüsü özellikle sinsidir. Çünkü artık ayrımcılığı “kötü niyetli bir müdür” yapmıyor; **nesnel görünen bir sistem** yapıyor. Bir müdüre itiraz edebilirsiniz. Bir modele itiraz etmek için önce onun ayrımcılık yaptığını kanıtlamanız gerekir — ki modelin içini göremezsiniz.

Çağrı merkezi: dijital montaj hattının en saf hali

Zihinsel Taylorizmi en çıplak haliyle görmek isteyen çağrı merkezine baksın.

Konuşma süresi ölçülür. Çağrı sayısı ölçülür. Çözüm oranı ölçülür. Script uyumu ölçülür — yani söylemeniz gereken cümleleri söyleyip söylemediğiniz. Aralar ölçülür.

Ama burada metalaşan yalnızca zaman değil. **Duygu da metalaşıyor.**

İşçiden isteneni Arlie Hochschild “duygusal emek” olarak adlandırmıştı: kendi duygusunu bastırıp, işin gerektirdiği duyguyu performe etmek. Öfkeli müşteriye sakın kalmak, yorgunken güler yüzlü konuşmak, umursamazken ilgili görünmek.

Yeni olan şu: **bu performans artık puanlanıyor**. Ses tonu analizi, “duygu skoru”, memnuniyet ölçümü. İşçinin kendi etik pusulası değil, metrik karar veriyor.

Yazılımın kendi Taylorizmi

Bilişim emekçisi bu tabloya dışarıdan bakmasın.

Story point, velocity, sprint burndown, commit sayısı, kod satırı, PR kapanma süresi, Jira metrikleri, ticket çözüm oranı. Agile’ın “özerklik” ve “kendi kendini örgütleyen takım” vaadi, çoğu işyerinde bir ölçüm rejimine dönüştü.

Ve burada, dosyanın en dikkat çekici ayrıntısı var: **yazılımcı, kendi işini ölçülebilir kılan araçları kendisi kurdu.** Bunu Bölüm 7’de daha ayrıntılı konuşacağız — çünkü orada bir suçlama değil, bir güç kaynağı buluyoruz.

“Son adam” yanılması

Otomasyon nadiren tam olur. Gerçekte olan genellikle şudur: işin %80’i makineye devredilir, kalan %20 için tek bir işçi bırakılır.

O işçi ne durumdadır? Üç kişinin temposunda çalışır. Sürekli müdahale halindedir — makinenin hata yaptığı yerleri yakalamak zorundadır ki bu, sürekli dikkat gerektiren, dinlenmesi olmayan bir iştir. Ve ücret pazarlığında karşısına şu çıkar: “Asıl işi makine yapıyor.”

Bu yüzden:

En ağır sömürü tam otomasyonda değil, yarı otomasyondadır.

Esneklik yalanı

“Kendi patronun ol.” “İstediğin saatte çalış.” “Bağımsızsın.”

Bu söylemin fiilî karşılığı, ücretli çalışmanın bütün güvencelerinden arındırılmış bir çalışma biçimidir: sigortasız, kıdemsiz, ihbarsız, sendikasız. İşçilik hukuken gizlenir; bağımlı çalışan “bağımsız” gösterilir.

Esneklik, işçi için değil işveren için esnekliktir.

Türkiye kesiti

- **Kurye ve moto-kurye emeği:** Parça başı ücret, teslimat süresi baskısı, yüksek iş kazası riski, yaygın sendikasızlık. Algoritma işi dağıtır, süreyi belirler, puanı düşürür.
- **Çağrı merkezleri:** Konuşma süresi ve script uyum ölçümü; molaların takibi.
- **Kargo ve depo:** El terminalinin belirlediği tempo.
- **Serbest çalışan çevirmen, çizer, seslendirme emekçileri:** “Artık yapay zekâ yapıyor, sen sadece düzeltiyorsun” gerekçesiyle ücretlerin düşürülmesi. Aynı iş, yarı fiyat.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
"Yapay zekâ sıkıcı işleri alıp seni yaratıcı işe bırakacak"	Yaratıcı kısmı alıp sana denetim ve düzeltme angaryasını bırakıyor
"Ölçüm objektifliktir"	Ölçüm, neyi ölçtüğüne karar verenin iktidarındır
"Esnek çalışıyorsun, özgürsün"	Güvencesizsin; esneklik işverenin esnekliğidir
"Deneyimin değerli"	Deneyimin kodlandığı anda pazarlık gücün eriyor

Sendikal araç: iş yükü ve örtük bilgi maddeleri

Talep 1 — İş yükü ve tempo: Otomasyon sonrası kalan işçilerin norm iş yükü sözleşmede sabitlenmelidir. Teknoloji kaynaklı verimlilik artışı, iş yükü artışına değil ücret ve çalışma süresi pazarlığına konu olur.

Talep 2 — Örtük bilgi: İşçinin çalışma pratiğinin gözlemlenerek model eğitiminde kullanılması, işçinin bilgisi ve sendikanın onayı olmadan yapılamaz.

İleri okuma: *Dijital Çağın Emek Mimarisi · Kulaklığın Ardındaki Fabrika: Çağrı Merkezlerinde Algoritmik Tahakküm* — bilgimusterekleri.org

BÖLÜM 5

DİJİTAL PANOPTİKON: GÖZETİM BİR YÖNETİM BİÇİMİDİR

*Gözetimin asıl ürünü ceza değil, itaattir. Ve itaat,
ölçülebilir bir üretim girdisidir.*

Panoptikon nedir?

18. yüzyılda Jeremy Bentham bir hapisane tasarımı önerdi: ortada bir gözetleme kulesi, çevresinde halka halinde hücreler. Mahkûm kuleyi göremez ama kulenin kendisini gördüğünü bilir. Gözetleyen olup olmadığını asla bilemez.

Michel Foucault'nun bu tasarımdan çıkardığı sonuç şuydu: gözetlendiğini bilen kişi, kimse bakmasa da kendini denetler.

Gözetimin asıl ürünü ceza değil, itaattir.

Marksist düzeltme: gözetim neden var?

Buraya kadarı yaygın olarak bilinir. Ama eksik bir yeri var, ve o eksik yer politik olarak belirleyici.

Foucault'cu çerçeve gözetimi bir iktidar tekniği olarak anlatır — ama neden bu tekniğe ihtiyaç duyulduğunu iktisadi olarak açıklamaz. Oysa cevap Bölüm 1'de verilmişti:

Patron, satın aldığı emek gücünden azami emeği çekip çıkarmak zorundadır. Bu, kapitalizmin çözülmemiş yapısal sorunudur. Gözetim, bu zorunluluğun teknik çözümüdür.

Yani:

Dijital gözetim, bir mahremiyet ihlali olmadan önce bir artı-değer sıkıştırma aracıdır.

Bu ayrım pratik olarak çok önemlidir. Meseleyi mahremiyet çerçevesinde ele alırsanız, bireysel bir hak sorununa indirgersiniz — çözüm de bireysel olur: “verilerimi paylaşmayı reddediyorum.” Ama sınıf çerçevesinde ele alırsanız, mesele **pazarlık konusu** olur. Ve pazarlık kolektiftir.

Bugünün araçları

Tuş vuruşu ve ekran kaydı. Konum takibi. Kamera ve biyometri. Verimlilik skoru. Ses ve duygu analizi. “Riskli çalışan” tespiti. Kurumsal iletişim taraması. İşyerine giren takip uygulamaları.

Bunların her biri ayrı ayrı savunulabilir bir gerekçeyle gelir: güvenlik, verimlilik, kalite, müşteri memnuniyeti. Toplamı ise bir rejimdir.

Algoritmik yönetim: izlemekten karar vermeye

Asıl kırılma, sistemin yalnızca izlemekle kalmayıp **karar vermeye** başlamasıyla oldu.

İşi kim alacak? Algoritma dağıtıyor. Vardiya nasıl belirlenecek? Algoritma planlıyor. Kim uyarı alacak? Algoritma puanlıyor. Kimin hesabı kapanacak? Algoritma kapatıyor.

Bunun üç yapısal sorunu var:

Opaklık. Kararın gerekçesi bilinmez. "Puanınız düştü" denir; neden düştüğü söylenmez.

İtiraz edilemezlik. Muhatap yoktur. Kime derdini anlatacaksınız? Sistem "öyle hesapladı."

Sorumsuzluk. Karar "sistemin" sayılır. Hiçbir insan sorumluluk almaz. Yönetici de "elimden bir şey gelmez, sistem böyle" der — ve çoğu zaman gerçekten öyledir, çünkü o da sistemi kurmadı.

Algoritmik yönetimin üç yapısal açığı

Sendikal karşılığı: bilgi hakkı + gerekçe hakkı + insan incelemesi (Bölüm 11, talepler 1 ve 3).

"Kara liste": kayıtsız işten çıkarma

En sinsi biçim budur. Bir platform emekçisinin puanı düşer; kimse onu işten çıkarmaz. Sadece iş gelmez.

Ne işten çıkarma tebligatı vardır, ne gerekçe, ne kıdem tazminatı, ne itiraz mercii. Hukuken hiçbir şey olmamıştır. Fiilen kişi işini kaybetmiştir.

Bu, iş hukukunun yüz yılda kurduğu bütün korumaların etrafından dolaşmanın en zarif yoludur.

Gözetimin bedeli

Somut sonuçları var: kas-iskelet hastalıkları, tükenmişlik, uyku bozukluğu, kaygı, iş kazaları. Tempo baskısı altında çalışan kuryenin trafik kazası, algoritmanın belirlediği teslimat süresinden bağımsız değildir.

Ama en önemli bedel başka:

Gözetim, dayanışmayı kırar.

Ölçülen, sıralanan, birbiriyle kıyaslanan işçiler yan yana gelmekte zorlanır. Herkes kendi skoruna bakar. Ortak bir şikâyet, bireysel bir performans sorununa dönüşür. Kimin ne kazandığı bilinmez (bkz. maaş gizliliği maddeleri). Kimin nasıl değerlendirildiği bilinmez.

Bu bir yan etki değil. **İşlevdir.**

Gözetimin militarize ufku

Bu bölümü kapatmadan, işyeri gözetiminin durduğu yerde durmayan bir gerçeği kaydetmek gerekiyor: **işyerini izleyen teknik altyapı ile toplumu izleyen teknik altyapı aynı altyapıdır.** Aynı veri havuzları, aynı analitik modeller, aynı tedarikçiler.

Bunun tarihi yeni değildir. Sanayi kapitalizmi, grev kırıcılığını ve işçi önderlerinin fişlenmesini profesyonel bir hizmet sektörüne dönüştürmüştü; bugünkü fark ölçek ve otomasyondur. Savunma ve istihbarat sektörüne çalışan veri analitiği şirketleri, aynı ürün ailesini üç pazara birden satar: şirketlere "verimlilik ve risk analizi", devletlere "güvenlik ve sınır yönetimi", kolluk kuvvetlerine "önleyici" analiz. Üçünde de yapılan iş aynıdır: dağınık veriden kişi ve grup profili çıkarmak, "risk" puanlamak, müdahaleyi otomatikleştirmek.

Sınıfsal işlevi görmek için şu soruyu sormak yeter: Bu sistemlerin "risk" tanımına kim girer? Tarih boyunca cevap tutarlıdır — örgütlenen girer. Grev hazırlığı, sendikal temas, protesto katılımı; "önleyici" analitiğin ilgi alanları, tesadüf eseri, sınıf mücadelesinin araçlarıyla örtüşür. İşyerindeki verimlilik skoru ile sokaktaki izleme kamerasını ayrı dünyalar sanmak, aynı denetim mimarisinin iki katına ayrı adlar vermektir.

Bunu söylemek komplo kurmak değildir; kamuya açık ihale kayıtlarının, şirket raporlarının ve gazetecilik araştırmalarının söylediğini sınıf perspektifiyle okumaktır. Ve pratik bir sonucu vardır: **gözetime karşı mücadele, yalnızca işyeri talebi değil, demokratik bir kamu talebidir** — sendika ile hak örgütünün doğal ittifak zemini.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
"Saklayacak bir şeyin yoksa korkma"	Gözetimin hedefi sırrın değil, direncin kendisidir
"Sistem objektif, insan gibi taraf tutmaz"	Sistem, geçmiş kararlardaki taraflılığı ölçekleyerek sürdürür
"Kararı ben vermiyorum, sistem veriyor"	Sistemi kuran, satın alan ve uygulayan bir işveren var
"Verimliliği ölçüyoruz"	Ölçülen verimlilik değil, itaattir

Sendikal araç: algoritma şeffaflığı maddesi

Talep:

1. İşyerinde kullanılan her ölçüm ve karar sisteminin — neyi ölçtüğü, nasıl puanladığı, hangi kararı verdiği — sendikaya yazılı olarak bildirilmesi.
2. Hiçbir disiplin ve işten çıkarma kararının tek başına otomatik bir sisteme dayandırılmaması.
3. Her karara karşı gerekçe alma ve insan tarafından incelenmesini isteme hakkı.

İleri okuma: Arif Koşar'ın Emek Denetimi Tahliline Epistemolojik Bakış · Dijital Giyotin: Meta'nın "4 AM" Operasyonu · Kaynak Kodundaki Faşizm: Palantir —
bilgimusterekleri.org

BÖLÜM 6

SINIRLARI ERİYEN FABRİKA: 24/7 ÇALIŞMA

Fabrikanın duvarları yıkıldığında, fabrikanın kuralları da yıkıldı.

Mesai bitmiyor

Çalışma ile yaşam arasındaki sınır eridi. Gece yarısı gelen Slack bildirimi. Hafta sonu güncellenen Jira görevi. "Kısa bir şey soracaktım" mesajı. Tatilde açık bırakılan telefon. Evden çalışmanın, işi eve değil **evi işe** taşıması.

Fazla mesai ücreti ödenmez. Çünkü resmen fazla mesai yapılmamıştır.

Toplumsal fabrika

Bu, tek tek işverenlerin kötü niyetinden ibaret değil. Yapısal bir dönüşümün belirtisi.

Değer üretimi artık ücretli emek ilişkisinin sınırlarına sığmıyor. Dil, dikkat, duygu, sosyal işbirliği, gündelik iletişim — bunların hepsi doğrudan üretken hale geldi. İtalyan işçici (operaismo) geleneğinin "toplumsal fabrika" dediği şey budur: **fabrika toplumu yuttu**.

Bilişsel kapitalizm çözümlemesi (Vercellone, Moulrier-Boutang) bu dönüşümü şöyle özetler: sanayi kapitalizminde değer kaynağı fabrikadaki emek zamanıydı; bugün değer kaynağı, toplumsal olarak dağılmış bilgi, işbirliği ve yaratıcılıktır.

Marx bunu öngörmüştü

Bu tez, Marksizmin dışından gelen bir ithal değil. *Grundrisse*'nin Makineler Fragmanı'nda Marx, genel akıl ana üretici güç haline geldiğinde ne olacağını yazar: emek zamanı, değer ölçüsü olmaktan çıkmaya başlar. Marx'ın kendi ifadesiyle, emek zamanı "sefil bir temel olarak" kalır.

Yani karşımızdaki şey, Marx'ın kendi çelişki analizinin bugüne uzanan halkasıdır.

Sömürü yer değiştiriyor

Bunun en önemli sonucu şudur:

Sömürü artık yalnızca işyerinde artı-emek çekilmesiyle değil, **toplumsal olarak üretilenin çitlenip temellük edilmesiyle** de gerçekleşiyor.

Kullanıcı, kendisine hiç ödeme yapılmadan üretir: her arama sorgusu, her paylaşım, her etkileşim, her fotoğraf, her yorum. Platform bu üretimi toplar, kapatır ve kiralar.

Bölüm 3 burada metnin merkezine geçiyor. Çitleme, yan bir cephe değil; sömürünün ana mekanizmalarından biri. Bilginin mülkiyeti sorunu, ücret sorunu kadar merkezî.

Ama dikkat: işyeri hâlâ merkezdedir

Burada bir yanlış anlamamanın önüne geçmek gerekiyor.

"Her şey değer üretiyor" denildiğinde, sömürü kavramı bulanıklaşabilir ve işyeri örgütlenmesi anlamsız görünebilir. Bu yanlış olur.

Toplumsal değer üretimi tezi, işyeri sömürünün **yerine** değil, **üstüne** konur. İşyeri hâlâ sömürünün en yoğun ve en örgütlenebilir noktasıdır. Bir platform kullanıcısının pazarlık gücü yoktur; bir işçinin, örgütlendiğinde, vardır.

Yeni olan, sömürünün işyerinden taşmasıdır — işyerinin önemsizleşmesi değil.

Fabrikanın duvarları yıkılınca kuralları da yıkıldı

Mesai, mola, iş güvenliği, sendika, toplu sözleşme — bunların hepsi bir **mekâna** bağlı olarak kuruldu. İşçilerin bir arada bulunduğu, sınırları belli bir yere.

O mekân dağıldığında, kazanılmış hakların dayandığı zemin de dağıldı. Evden çalışan bir yazılımcının mesaisi kimin denetiminde? Uygulama üzerinden iş alan bir kuryenin işyeri neresi?

Hakları yeniden kurmak için yeni bir zemin gerekiyor. Ve üretim toplumsallaştıysa, o zemin de **toplumsal** olmak zorunda.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

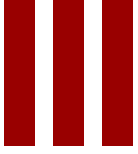
Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
"İstediğin yerden, istediğin saatte çalış"	Her yerden ve her saatte çalış
"Uzaktan çalışma bir kazanım"	Kazanım olabilirdi; mesai sınırı korunsaydı
"Sosyal medya boş vakit"	Boş vaktin, birilerinin envanteri

Sendikal araç: bağlantıyı kesme hakkı

Talep: Mesai saatleri dışında iş amaçlı iletişime yanıt verme zorunluluğunun kaldırılması; uzaktan çalışmada mesai başlangıç ve bitişinin sözleşmeyle tanımlanması; bu sınırın ihlalinin fazla mesai sayılması.

İleri okuma: *Algının Politik Ekonomisi: Bilişsel Kapitalizm Çağında Epistemolojik Direniş* — bilgimusterekleri.org

KISIM

SINIFIN YENİ HARİTASI

Kim işçi sayılır, kim “gereksiz” ilan edilir, ve karşımızdaki düzenin adı nedir.

7 — Orta sınıf mitinin çöküşü

8 — Kimse gereksiz değildir

9 — Kolektif emekçi

10 — Tekno-feodalizm mi?

BÖLÜM 7

ORTA SINIF MİTİNİN ÇÖKÜŞÜ

Diploma bir sigorta poliçesiydi. Poliçe geçersiz.

Mit neydi?

“Oku, meslek sahibi ol, kurtul.”

Diploma bir sigorta poliçesiydi. Mühendis, doktor, akademisyen, yazılımcı — bunlar “işçi” sayılmazdı. Ne kendileri öyle görürdü kendilerini, ne de toplum. Ayrı bir dünyaydı: beyaz gömlek, ofis, kariyer, güvence.

Bu mitin en güçlü olduğu yer, son yirmi yılda yazılım sektörü oldu.

Yazılım emekçisinin proleterleşmesi

2010’lar miti besledi: yüksek maaşlar, ofis imkânları, “flat hiyerarşi” söylemi, hisse opsiyonu vaadi, “yetenek kıtlığı” haberleri. Yazılımcı, işçi değil “yetenek”ti.

Sonra ne oldu?

İşten çıkarma dalgaları. “Yetenek kıtlığı” söylemi, birkaç yıl içinde “fazla kadro” söylemine döndü. Aynı sektör, aynı kişiler.

İşe alım durdurmaları ve junior daralması. Mesleğe giriş kapısı daraldı. Ve bununla birlikte usta-çırak aktarım zinciri kırılmaya başladı.

Uzaktan çalışmanın yön değiştirmesi. Pandemi döneminde bir kazanım gibi görünen uzaktan çalışma, kısa sürede bir offshoring kaldırıcına dönüştü: aynı iş, başka ülkede, üçte bir ücretle yapılabilirse neden burada yapılsın?

Freelance platformlarında dibe yarış. Küresel bir havuzda, ücret rekabeti dünya ölçeğinde kuruldu.

Oyun sektöründe crunch. Proje teslim dönemlerinde haftalarca süren aşırı mesai — sektörde normalleşmiş bir uygulama.

Yazılımın kendi ölçüm rejimi

Bölüm 4’te anlattığımız zihinsel Taylorizm, yazılımda kendi biçimini aldı: story point, velocity, commit sayısı, PR süresi, ticket metrikleri.

Ve burada dosyanın en çarpıcı ayrıntısı var: **bu ölçüm araçlarını yazılımcılar kendileri kurdu.**

Agile’in özerklik vaadi, çoğu işyerinde bir izleme paneline dönüştü. Kendi işini görünür kılmak için tasarlanan araç, kendi işini denetlenebilir kıldı.

Türkiye kesiti: somut sorunlar

Ücret sahtekârlığı. Sigorta priminin asgari ücretten yatırılması yaygın bir pratik. Reel ücret resmî olarak beyan edilmez. Bunun bedeli emeklilikte, işsizlik ödeneğinde, kıdem tazminatında ödenir — yani en çok ihtiyaç duyulan anda.

Maaş gizliliği hükümleri. Bireysel sözleşmelere konan gizlilik maddeleri, işçilerin birbirinin ücretini bilmesini engeller. Bu bir “kurumsal kültür” meselesi değildir. Kolektif pazarlığın önkoşulunu ortadan kaldıran bir tekniktir. Ne kazandığını bilmediğin insanla ortak talep kuramazsın.

Unvan enflasyonu. “Uzman”, “şef”, “lead”, “kıdemli” — düşük ücreti ve fiilî vasıfsızlaşmayı örten başlıklar. Statü verilir, ücret verilmez. Üstelik unvan, kişiyi “yönetici” sayarak sendikal kapsam dışına çıkarmaya da yarar.

Taşeronlaşma. İşin alt parçalara bölünüp küçük firmalara devredilmesi. Aynı binada, aynı işi yapan, farklı şirketlere bağlı, farklı ücret alan emekçiler.

Süreklileşen mesai. Fazla mesai ücreti ödenmeden normalleşmiş bir çalışma düzeni.

Dijital takip. İşyerlerine giren izleme ve ölçüm uygulamaları.

Aynı süreç akademide, sağlıkta, eğitimde

Üniversite: rektör CEO, öğrenci müşteri, hoca içerik sağlayıcı. Yıllık sözleşmeler, fon bağımlılığı, “yayın yap ya da yok ol” baskısı, sıralama ve marka değeri takıntısı. Akademik özgürlüğün yerini proje teslim tarihleri alıyor.

Hekimde: hasta başına süre, performansa dayalı ek ödeme. Öğretmende: ölçülebilir çıktı baskısı.

Her yerde aynı işlem: **mesleki yargının metriğe teslimi.**

Ve bir bağ daha: bağımsızlığını kaybeden bilim insanı, Bölüm 3'teki çitlemeye direnecek konumu da kaybediyor. **Bilginin çitlenmesi ile bilgi üreticisinin proleterleşmesi, aynı sürecin iki yüzü.**

Prekarya yeni bir sınıf değildir

Burada dikkatli olmak gerekiyor.

Güvencesizleşen bu kesime bazen “prekarya” deniyor ve zaman zaman işçi sınıfının dışında yeni bir sınıf olarak sunuluyor. Bu, teorik olarak yanlış ve politik olarak zararlıdır.

Doğru formül şudur:

Beyaz yakalı, sınıfın dışında değil; sınıfın kendi ayrıcalığını kaybetmiş bir bölümüdür.

“Yeni sınıf” söylemi, işçi sınıfının parçalanmasını teorik olarak onaylar. Oysa olan şey parçalanma değil, **genişlemedir.**

Politik sonuç: kayıp aynı zamanda imkândır

Bu bölümün en önemli cümlesi:

Proleterleşme bir kayıptır — ama aynı zamanda bir imkândır. Kendini “sınıfın dışında” gören kesimlerin ortak güvencesizlikte buluşması, Bölüm 12’deki ittifakın nesnel zeminidir.

Yazılımcı ile kurye artık aynı cümleyi kuruyor: “*Kiminle pazarlık edeceğimi bilmiyorum.*”

“Kendi ikamesini yazan işçi”: bu metnin etik düğümü

Bilişim emekçisi eşsiz bir konumdadır. Algoritmik yönetimin **hem nesnesi hem yapıcısıdır**.

Kuryeyi puanlayan sistemi o yazıyor. Depo işçisinin temposunu belirleyen yazılımı o kuruyor. Çağrı merkezi çalışanının script uyumunu ölçen paneli o tasarlıyor. Ve aynı anda kendisi de ölçülüyor, sıralanıyor, ikame tehdidiyle karşılaşılıyor.

Bunu nasıl kuracağız?

Yanlış ton: “Siz bu sistemi kuruyorsunuz.” Bu, suçlamadır ve hiçbir yere götürmez.

Doğru ton: *Sistemi kuran el, onu sökebilecek tek eldir.*

Teknik emekçi bir suç ortağı değil, **stratejik konumda bir emekçidir**. Çünkü sistemin nasıl çalıştığını bilen tek taraf odur. Bir toplu sözleşme masasında algoritmanın ne ölçtüğünü okuyabilecek kişi odur. Bir bilirkişi raporunu çürütebilecek kişi odur.

Ama burada dürüst olalım: “Bu özelliği yazmayı reddediyorum” demek, tekil bir vicdan eylemidir ve tek başına kişiyi işinden eder. Kahramanlık önerisi yapmıyoruz.

Örgütlü ret ise başka bir şeydir. O, pazarlık gücüdür.

Bu metnin bilişim emekçisine en özgün önerisi budur: teknik itirazın sendikal güvenceye kavuşturulması. Bölüm 11’de bir talep olarak formüle ediyoruz.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
“Sen işçi değilsin, profesyonelsin”	Sözleşmen bir yıllık, performansın ölçülüyor, işini kaybetme korkun var
“Burada hiyerarşi yok, hepimiz takımız”	Ücretini bilmediğin insanla takım olunmaz
“Yeteneksin, aranıyorsun”	Aynı söylemi kullananlar iki yıl sonra “fazla kadro” dedi
“Bu senin kariyerin, kendine yatırım yap”	Kariyer bireyseldir, güvence kolektiftir

Sendikal araç: asgari güvence paketi

Talep: Gerçek ücretin resmî beyanı (kırmızı çizgi); maaş gizliliği hükümlerinin kaldırılması; asgari sözleşme süresi; performans kriterlerinin şeffaflığı ve pazarlığa açıklığı; iş tanımı dışı görev yasağı; unvanın sendikal kapsam dışı bırakma gerekçesi yapılamaması.

İleri okuma: *Yaldızlı İllüzyonun Sonu · Bilişim İşçisi İçin Emek Teorisi 101 · Bilişim İşçisi İçin Ücret, Fiyat ve Kâr Süreci · Selim Başoğlu'nun Metni Işığında Bilişim Dünyasında Sınıfsal Görevler* — bilgimusterekleri.org

BÖLÜM 8

KİMSE GEREKSİZ DEĞİLDİR

"Gereksiz" bir betimleme değil, bir hükümdür. Ve hüküm yanlıştır.

Söylem nereden geliyor?

Son yıllarda popüler kitaplarda ve konferanslarda yaygınlaşan bir tez var. En bilinen formülasyonu Yuval Noah Harari'nin: teknoloji, insanların büyük bir kısmını ekonomik olarak *gereksiz* kılacak. Ne sömürülecekler ne de ihtiyaç duyulacak. Onlara kalan, yardım, temel gelir ve eğlence olacak. Harari buna "useless class" — gereksizler sınıfı — diyor.

Bu tezi reddediyoruz. Üç düzeyde.

Birinci itiraz: ahlaki

Hiçbir insan gereksiz değildir.

"Gereksiz" bir betimleme değil, bir **hükümdür**. Bir insan topluluğu hakkında verilmiş bir hüküm. Ve tarihte bu hükmün nerelere vardığı bilinmektedir. Bir nüfusu "fazlalık" ilan eden her düşünce, o nüfusa ne yapılabileceği sorusunu da açar.

Bir kavramı kullanmadan önce, onu kullanmanın neyi mümkün kıldığına bakmak gerekir.

İkinci itiraz: kavramsal

"Gereksizlik" mutlak değildir. **Sermaye açısından** gereksizliktir.

Şu tabloya bakalım. Milyonlarca insan işsiz. Aynı anda: bakım hizmetlerine ihtiyaç var, öğretmene ihtiyaç var, sağlık emekçisine ihtiyaç var, konut açığı var, iklim krizine karşı devasa bir dönüşüm gerekiyor, tarımda emek gücü aranıyor.

Toplumsal ihtiyaç uçsuz bucaksız. Emek gücü ortada. Peki neden buluşmuyorlar?

Çünkü aralarında bir aracı var: **kârlılık**. Bir iş, toplumsal olarak ne kadar gerekli olursa olsun, kârlı değilse yapılmaz.

O halde sorun insanların gereksizliği değil:

Sorun, emeği ihtiyaca göre değil kâra göre dağıtan sistemdir.

Üçüncü itiraz: politik

Bu kavramın gerçek işlevi burada.

"Gereksizler sınıfı" tezi, işsizliği bir **kader** olarak sunar. Teknolojinin kaçınılmaz sonucu, doğa yasası gibi. Kader olan şeyle mücadele edilmez; ona uyum sağlanır, hazırlanılır, en fazla azaltılmaya çalışılır.

Yani kavram, bir tarifi değil, bir **teslimiyeti** öneriyor.

Peki bu insanlar ne yapıyor?

Şimdi tezin en zayıf yerine gelelim.

“Gereksiz” ilan edilen nüfus, gerçekte ne yapıyor? Ekranın karşısında geçirdiği her saat veri üretiyor. Her arama sorgusu, her etkileşim, her paylaşım, her fotoğraf — bunların hepsi model yakıtı ve reklam envanteri.

Bölüm 6’da gördük: değer üretimi ücret ilişkisinin dışına taşı.

O halde:

Gereksiz ilan edilen nüfus, karşılığı ödenmeyen üretici nüfustur.

Bu insanlar sistemin dışında değil. Sistemin **en ucuz — bedava — üreticileri**.

“Gereksizler sınıfı” kavramı yalnızca ahlaken kabul edilemez değil; olgusal olarak da yanlıştır.

Yedek işçi ordusu: korkunun işlevi

Marx, *Kapital*’in 25. bölümünde “yedek sanayi ordusu” kavramını geliştirir. Kapitalizm sürekli olarak bir “artık nüfus” üretir; ve bu bir arıza değil, sistemin işleyiş koşuludur.

Neden? Çünkü işsizler ordusunun varlığı, çalışanların ücretini baskılar, temposunu artırır, itirazını susturur. Kapıda bekleyen biri varsa, içerideki pazarlık edemez.

Bu mekanizma bugün de aynen çalışıyor — üstelik yeni bir katmanla: yedek ordunun artık bir **dijital katmanı** var. Yalnızca vasıfsız işgücü değil, mühendis ve akademisyen de bu havuzun içinde. Ve uzaktan çalışılabildiği için havuz küresel.

Buradan çok önemli bir sonuç çıkıyor:

“Yapay zekâ işini alacak” korkusu, gerçekleşmeden de iş görür.

O korku ücret pazarlığını bitirir. Esnek çalışmaya razı eder. Sendikayı riskli kılar. Fazla mesaiyi kabul ettirir.

İkame tehdidi, ikamenin kendisinden daha kârlıdır. Bu yüzden “yapay zekâ hepimizin işini alacak” söylemini en çok yayanların, o teknolojiyi satanlar olması tesadüf değildir.

Temel gelir bir çözüm değil, bir aldatmacadır

Bu noktada karşımıza sık sık bir öneri çıkıyor: evrensel temel gelir. Herkese, koşulsuz, asgari bir gelir.

Talebin cazibesi anlaşılırdır. Ama bu, işsizliğin çözümü değil, **mülksüzleştirmenin tazminatıdır**.

Sermayeye söylediği şudur: sen üretim araçlarını elinde tut; biz de dışarıda bıraktığın nüfusa asgari bir geçim ödeyelim ki düzen bozulmasın.

Dört itiraz:

1. Mülkiyeti tartışma dışı bırakır. Sorun gelirin dağıtımı değil, üretim araçlarının kimde olduğudur. Temel gelir, bölüşüme dair bir öneriyle mülkiyete dair soruyu kapatır. Sermayenin bir kanadının bu talebi sahiplenmesi tam da bu yüzdendir.

2. Emek gücünü ucuzlatır. Geçimin bir kısmı kamudan karşılandığında, işveren daha düşük ücret önerebilir hale gelir. Temel gelir, ücretin altına konan bir zemin değil, **üzerine inen bir tavan** olma riski taşır: kamu bütçesinden işverene örtük sübvansiyon.

3. Örgütlü gücü çözer. İşçiye “pazarlık et” değil “idare et” der. Sendikanın yerine bütçeyi, toplu sözleşmenin yerine sosyal yardımı koyar. Ve verildiği gibi geri alınabilir — bir bütçe kalemi, kazanılmış bir hak değildir.

4. Bağımlılığı derinleştirir. İnsanı üretenden alana çevirir. “Gereksizler sınıfı” söylemini reddettiğimizi söyleyip, sonra o sınıfı fiilen kurumsallaştırmış oluruz.

Bir itiraza cevap. Şöyle denebilir: “Değer artık toplumsal olarak, ücret ilişkisinin dışında üretiliyorsa, o üretimin karşılığı da ücret dışında — herkese, koşulsuz — ödenmelidir.” Bu, Bölüm 6’da kurduğumuz zeminden çıkan tutarlı görünen bir sonuçtur ve bu tezi savunanların bir kısmı bizimle aynı gelenekten gelir.

Cevabımız şudur: **Toplumsal üretimin karşılığı para olarak ödenmez; üretim araçlarının ortaklaştırılmasıyla ödenir.** Toplumsal olarak üretilen bir şeyin karşılığını bireysel bir ödemeye çevirmek, müşterek olanı yeniden metalaştırmaktır. Genel akıl gasp edildiyse, talebimiz tazminat değil **iadedir.**

Peki ne talep ediyoruz? Reddin yanına alternatif konmazsa eleştiri havada kalır:

- **İş garantisi ve kamusal istihdam programları** — toplumsal ihtiyacın olduğu alanlarda (bakım, eğitim, sağlık, iklim, konut) kamusal istihdam.
- **Evrensel temel hizmetler** — gelir yerine hizmet: ücretsiz ve nitelikli sağlık, eğitim, ulaşım, barınma, internet.
- **Ücret kaybı olmaksızın çalışma süresinin kısaltılması** — teknolojinin kazancının serbest zamana dönüşmesi.

Bunlar geliri değil, **emeğin ve hizmetin toplumsal örgütlenmesini** hedefler.

Tekillik mitos: modern bir afyon

“Gereksizler sınıfı” söyleminin bir de büyük sahnesi var: **tekillik anlatısı.** Yakında makine zekâsı insan zekâsını aşacak; ondan sonrası ya cennet (hastaliksız, kıtlıksız bolluk) ya cehennem (insanlığın sonu). Her iki versiyonda da tarih, bir eşik anında biter ve yeniden başlar.

Bu anlatının yapısını bir yerden tanıyoruz: **kıyamet ve kurtuluş teolojisi**. Bir eşik günü, o günü bilen kâhinler, hazırlanan seçilmişler, geride kalacak kalabalık. Yeni olan tek şey, tanrının silikon çipten yapılmış olması. Tekillik, sekülerleşmiş bir din olarak, çok eski bir ihtiyaca cevap verir: tarihin öznesi olmaktan yorulanlara, tarihi bitirecek bir özne vaat eder.

Bizi ilgilendiren, anlatının **bugünkü işlevi**:

Birincisi, yatırım aracıdır. “İnsanüstü zekâya en yakın şirket” konumu, dünyanın en pahalı hisse hikâyesidir. AGI vaadi, kâr edip etmediğine bakılmaksızın sermaye çeken bir illüzyon makinesidir — ve bu illüzyonu en yüksek sesle anlatanların, o şirketlerin sahipleri olması tesadüf değildir.

İkincisi, dikkat kaydırma aracıdır. Kamuoyu “yarın makine bize hükmeder mi” sorusuna kilitlendiğinde, bugün makinenin kime hükmettiği sorusu gündemden düşer. Veri etiketleyicinin ücreti, kuryenin puanı, moderatörün travması — bunlar “asıl büyük soru”nun yanında ayrıntı gibi görünür. Varsayımsal gelecek riski, gerçek bugünkü sömürünün paravanı olur.

Üçüncüsü, düzenleme kalkanıdır. “Bu teknoloji tarihin akışını değiştirecek kadar büyük” cümlesi, “o yüzden olağan kurallara sığmaz” cümlesinin giriş cümlesidir. İş hukuku, veri hukuku, rekabet hukuku — hepsi “inovasyonu boğmamak” adına esnetilir.

Cevabımız iki cümledir. Makine zekâsının geleceği hakkında spekülasyon yapmıyoruz; **bugün var olan sistemlerin bugünkü sınıfsal işleyişini** tahlil ediyoruz. Ve eşik gününü bekleyenlere Bölüm 2’nin sorusunu hatırlatıyoruz: o “insanüstü zekâ” dediğiniz şey, bizim kolektif emeğimizin damıtılmış hali — tanrınız, bizim ürünümüzdür.

Türkiye kesiti

Bölüm 1’deki tabloyu hatırlayalım: resmî işsizlik %7,6, atıl işgücü %28,8, istihdam oranı %48,9, kadınlarda %32.

Buna bir de “iş buldum” ile “geçinebiliyorum” arasındaki uçurumu ekleyin: kayıt dışılık, asgari ücret üzerinden gösterilen maaşlar, çoklu iş tutma, üniversite mezunu genç işsizliği.

Türkiye’de mesele “gereksizleşme” değil. Çalışan da, çalışamayan da aynı basınç altında.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
"Gereksiz bir sınıf oluşuyor"	Gereksiz olan insanlar değil, insanı kâra göre çalıştıran düzendir
"Bu teknolojinin kaçınılmaz sonucu"	Kaçınılmaz olan teknoloji değil, mülkiyet ilişkisidir
"Herkese temel gelir verelim"	Mülkiyet tartışılmadan verilen gelir, mülksüzleştirmenin tazminatıdır
"Yapay zekâ işini alacak"	Bu cümle, alınmadan da ücretini düşürüyor

Sendikal araç: otomasyon bildirim ve geçiş güvencesi

Talep: İşveren, iş süreçlerinde otomasyona geçmeden önce sendikaya yazılı bildirimde bulunmak, etkilenecek kadroyu açıklamak ve ücret kaybı olmaksızın yeniden yerleştirme ve eğitim planı sunmakla yükümlüdür.

İleri okuma: *Piramidin Kanlı Basamakları: 2026 Küresel Mülksüzleştirme Savaşı · Babamın Mutfak Masasından... Bölüm II: Karanlık Şafak* — bilgimusterekleri.org

BÖLÜM 9

KOLEKTİF EMEKÇİ: KONGO'DAN CUPERTINO'YA

Emek yok olmadı. Uzağa, taşeron ve ekranın arkasına taşındı.

Toplam işçi

Marx'ın bir kavramı var: **toplam işçi** (Gesamtarbeiter). Karmaşık üretimde değer, tek bir işçinin değil, mekânsal ve mesleki olarak dağılmış bir emek ağının ürünüdür.

Modern bir ürüne “dokunan” tek bir el yoktur. Binlerce el vardır.

Zincir

Elinizdeki telefonu ve ekranınızdaki modeli mümkün kılan zincir:

Kongo'da kobalt madencisi. **Limanda** yükleme işçisi, gemide denizci. **Tayvan'da** çip fabrikası işçisi. **Çin'de** montaj hattı. **Cupertino'da** tasarımcı ve mühendis. **Veri merkezinde** teknisyen ve soğutma sistemi bakımcısı. **Nairobi'de** veri etiketleyici ve içerik moderatörü. **Depoda** paketleyici. **Sokakta** kurye.

Hepsi. Aynı ürün.

Kolektif emekçi: bir cihazın ve bir modelin zinciri

Kavramsal şema. Zincirin her halkası bir örgütlenme noktasıdır; zincir uluslararasıysa dayanışma da uluslararasıdır (Bölüm 9).

Emek yok olmadı, görünmezleşti

Bu bölüm, Bölüm 8'in en somut kanıtıdır.

Otomasyon emeği ortadan kaldırmaz. Onu **taşır**:

- **Coğrafi olarak uzağa** — başka ülkeye, başka kıtaya.
- **Hukuki olarak taşeron** — alt yükleniciye, platforma, “bağımsız çalışana”.
- **Görsel olarak ekranın arkasına** — arayüzün ardındaki insan görünmez.

Ürünün üzerinde emeğin izi silindiği için, ürün kendi kendine var olmuş gibi görünür. Marx buna **meta fetişizmi** derdi: insanlar arasındaki ilişkinin, şeyler arasındaki ilişki gibi görünmesi.

“Yapay zekâ üretti” cümlesi, bu fetişizmin bugünkü halidir.

Politik sonuç: enternasyonalizm teknik bir zorunluluktur

Zincirin her halkası bir örgütlenme noktasıdır. Ve zincir uluslararası olduğu için, dayanışma da uluslararası olmak zorundadır.

Bu, duygusal bir çağrı değil. Basit bir gerçek: bir ülkedeki kazanım, üretimin başka ülkeye kaydırılmasıyla boşa çıkarılabilir. Uzaktan çalışma bunu yazılım için de mümkün kıldı.

Sermaye ve altyapı uluslararasıysa, örgütlenme de öyle olmak zorunda.

“Bulut” diye bir yer yok

Son bir halka: ekoloji.

Veri merkezleri enerji ve su tüketir. Çipler madencilik ister. Cihazlar e-atık üretir. “Bulut” kelimesi, bütün bu maddi altyapıyı görünmez kılan bir metafordur.

Bulut diye bir yer yok. Fabrika var, maden var, işçi var, su var, enerji var.

Ve zincirin en stratejik halkası bugün açık bir jeopolitik kavganın konusu: **çip**. İleri çip üretiminin birkaç tesiste yoğunlaşması, ihracat yasakları, fabrika sübvansiyon yarışları — büyük güçlerin “teknoloji savaşı” dediği şey, Lenin’in emperyalizm çözümlemesindeki paylaşım kavgasının güncel sayfasıdır. Hesaplama gücü, çağın stratejik hammaddesi olarak petrolün koltuğuna oturmuştur; ve petrol için ne yapıldıysa, onun için de yapılmaktadır.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
“Yapay zekâ üretti”	Kongo’dan Nairobi’ye, Tayvan’dan Cupertino’ya on binlerce işçi üretti
“Bulut’ta saklanıyor”	Bir binada, disklerde, elektrikle ve suyla saklanıyor
“Yazılım maddi değildir”	Maddi olmayan hiçbir şey yoktur; yalnızca uzakta olan vardır

Sendikal araç: tedarik zinciri ve uluslararası bağ

Talep: Tedarik zinciri sorumluluğu — bir şirketin, alt yüklenicilerindeki çalışma koşullarından sorumlu tutulması. Ve pratik olarak: uluslararası sendikal ağlarla bağ kurmak, aynı şirketin farklı ülkelerdeki örgütlü çalışanlarıyla temas.

İleri okuma: İlker Kalaycı’nın Metni Işığında “Bulut” Mitiyle Hesaplaşma · Emperyalizmin Siber Labirentleri — bilgimusterekleri.org

BÖLÜM 10

TEKNO-FEODALİZM Mİ, TEKELCİ KAPİTALİZM Mİ?

Yanlış tanı yanlış tedavi üretir. Bu yüzden kavgamız bir kavram kavgasıdır.

Tez ne diyor?

Son yıllarda etkili bir kavram dolaşıyor: tekno-feodalizm. En bilinen savunucusu Yanis Varoufakis.

Tez şu: Büyük platformlar artık piyasada rekabet eden şirketler değil, **dijital toprak sahipleri**. Kendi arazilerini kuruyorlar — uygulama mağazası, pazaryeri, reklam ağı — ve üzerinde iş yapan herkesten geçiş bedeli alıyorlar: komisyon, reklam payı, veri. Kâr değil **rant** öne geçiyor. Piyasa değil, efendinin kuralı işliyor. Kullanıcılar ise bedava çalışan modern serfler.

Haklı yanı teslim edilmeli

Bu tezin gözlemleri gerçektir ve önemlidir:

Tekelin boyutu gerçekten benzersiz. Platformların kural koyucu konumu gerçek — bir uygulama mağazasının komisyon oranını tek taraflı belirlemesi, piyasa değil yönetim ilişkisidir. Rant biçimindeki gelirin ağırlığı gerçek. Piyasa dışı zorlamanın arttığı da gerçek.

Kavram, insanların hissettiği bir şeyi adlandırdığı için tutuyor. Ve Bölüm 3'te biz de tarihsel bir paralellik kurduk: çitleme.

Ama dikkat: o paralelliğin gücü **ilkel birikim** kavramından geliyordu, feodalizmden değil. İlkel birikim kapitalizmin *doğuşudur*, feodalizme dönüş değil.

Üç itiraz

1. Sömürünün kaynağı değişmedi. Depoda, kuryede, veri etiketlemede, çip fabrikasında, çağrı merkezinde ücretli emek sömürüsü sürüyor. Rant, artı-değerin yeniden bölüşümünün bir biçimidir; onun yerine geçen bir şey değil. Apple'ın komisyonu, o komisyonun ödendiği uygulamayı yazan emekten bağımsız bir gelir değildir.

2. Feodalizm yanlış bir analogidir — ve bu teknik bir ayrıntı değil. Feodalizmde artık ürüne el koyma **iktisat dışı zorla** olur: siyasal ve hukuki tabiiyetle. Serf efendisine bağlıdır, toprağı terk edemez, mahkemesi efendisinin mahkemesidir.

Kapitalizmde ise işçi hukuken özgürdür. Zorlama, üretim araçlarından yoksunluk üzerinden dolaylı işler. Platform rantı da **mülkiyet hakkıyla** alınır — yani tam da kapitalist bir hukukla.

Platform emekçisi serf değildir. Güvencesi sökülmiş **proleterdir**. Bu ayrım, mücadelenin hukuki ve sendikal zeminini belirlediği için pratiktir.

3. Politik sonucu sakattır. "Feodalizm" tanısı koyarsanız, mücadelenin hedefi *rekabetin yeniden kurulması* olur — yani "sağlıklı kapitalizme dönüş". Tekelleri parçalayalım, rekabeti canlandıralım, küçük girişimciyi koruyalım.

Oysa mesele tekelin şu ya da bu biçimi değil.

Bizim çerçevemiz

Karşımızdaki şey feodalizm değil, **tekelci kapitalizmin dijital evresidir**.

Lenin'in emperyalizm çözümlemesindeki üç eğilim — tekelleşme, sermayenin merkezileşmesi, rantıye karakterinin güçlenmesi — bugün veri, hesaplama gücü ve platform altyapısı üzerinden yeniden üretiliyor.

Yeni olan, mülkiyetin **nesnesi**. İlişkinin **kendisi** değil.

Bu tespiti bilişsel kapitalizm çerçevesiyle birleştirdiğimizde tam formül şu olur: yaşadığımız şey **kârın rantlaşmasıdır** — kapitalizmin içindeki bir biçim değişimi, kapitalizmden çıkış değil.

Neden önemli? Çünkü yanlış tanı yanlış tedavi üretir

- “Feodalizm” dersin, çaren rekabet kuruludur.
- “Tekelci kapitalizm” dersin, çaren **mülkiyettir**.

Egemen söylem ↔ Sınıf gerçekliği

Egemen söylem	Sınıf gerçekliği
“Kapitalizm bitti, dijital feodalizm geldi”	Kapitalizm bitmedi; tekelleşerek derinleşti
“Platform işçisi modern serftir”	Serf efendisini seçemez; platform emekçisi hukukun özgür, fiilen güvencesizdir
“Tekelleri parçalayalım, rekabet dönsün”	Rekabetçi kapitalizm de sömürüyordu; hedef mülkiyettir

Tartışma sorusu

Bu bölümün aracı bir sözleşme maddesi değil, bir soru:

İşyerinizdeki teknolojiye kim karar veriyor? Kimin mülkü? Ve bu karara işçilerin sözü nereden giriyor?

İleri okuma: *Thiel'in Dialog Barikatları · Daron'un Resti, Elon'un Testi · Tekno Feodalizmin Görünmeyen Kelepçeleri · Akıllı Ajanların Gölgesinde: Google I/O 2026* — bilgimusterekleri.org

KISIM

IV

NE YAPMALI

Yarın masaya konacak talepler, kurulacak ittifak, ve ufuktaki mülkiyet sorusu.

11 — Bugün: işyerinde ve masada

12 — Yarın: ittifak ve örgütlenme

Türkiye mücadele dosyası

13 — Ufuk: bilgi müşterekleri

BÖLÜM 11

BUGÜN: İŞYERİNDE VE MASADA

Teşhis burada biter, talep başlar. On üç madde.

Teşhis burada biter, talep başlar. Aşağıdakiler yarın masaya konabilecek, sözleşmeye yazılabilecek maddelerdir. Hiçbiri sistemi değiştirmez; hepsi pazarlık gücünü artırır. İkisi ayrı işlerdir ve ikisi de gereklidir.

On üç talep

- 1. Bilgi hakkı.** İşyerinde kullanılan tüm izleme, ölçme ve karar sistemlerinin sendikaya yazılı olarak bildirilmesi. Neyi ölçüyor, nasıl puanlıyor, hangi kararı veriyor.
- 2. Otomasyon öncesi müzakere.** Teknoloji değişikliğinin, uygulanmadan önce toplu pazarlık konusu olması.
- 3. Otomatik karar yasağı.** İşe alma, disiplin, işten çıkarma ve hesap kapatma kararlarının yalnızca algoritmaya dayandırılmaması; gerekçe alma ve insan incelemesi talep etme hakkı.
- 4. Tempo ve iş yükü sınırı.** Verimlilik artışının iş yükü artışına değil, **çalışma süresinin kısalmasına** dönüşmesi.

Makine çalışsın, biz de yaşayalım: ücret kaybı olmaksızın kısa çalışma haftası.

- 5. Ücret kaybı olmaksızın yeniden yerleştirme ve eğitim.** Otomasyondan etkilenen işçinin yeni bir işe geçişinde ücret ve kıdem kaybı yaşamaması.
- 6. Veri ve örtük bilgi hakkı.** Kişisel verilerin, üretilen içeriğin, işyeri kayıtlarının ve işçinin çalışma pratiğinin model eğitiminde kullanımına sınır; kullanılacaksa pazarlık ve karşılık.
- 7. Gizli gözetim yasağı.** İşçinin bilmediği hiçbir izleme yapılamaz; mola ve dinlenme süreleri izleme dışıdır.
- 8. Bağlantıyı kesme hakkı.** Mesai dışında yanıt verme zorunluluğunun kaldırılması.
- 9. Gerçek ücretin resmî beyanı.** Sigorta priminin gerçek ücret üzerinden yatırılması. Bu, toplu sözleşmenin kırmızı çizgisidir.
- 10. Maaş gizliliği hükümlerinin kaldırılması.** Bireysel sözleşmelerdeki ücret gizliliği maddeleri geçersiz sayılmalıdır. Kolektif pazarlık, şeffaflık olmadan kurulamaz.
- 11. Fikri mülkiyet maddelerinin sınırlandırılması.** Toptan hak devri, aşırı geniş buluş maddeleri ve rekabet yasağının pazarlığa açılması; üretilen kod ve içeriğin kullanımında pay ve söz hakkı.
- 12. Platform emekçilerinin işçi sayılması.** İstihdam statüsünün gerçek duruma göre tespiti ve sendikal örgütlenme hakkının fiilen tanınması.
- 13. Örgütlü teknik itiraz hakkı.** Bir emekçinin, geliştirilmesi istenen sistemin etik veya hukuki sonuçlarına ilişkin itirazını işini riske atmadan kurumsal bir kanaldan iletebilmesi; bu itiraz nedeniyle olumsuz muamele yasağı.

Bu sonuncusu, bilişim emekçisine özgü ve bu metnin en özgün talebidir. Gereçesi Bölüm 7'de: tekil vicdani ret kişiye işinden eder; güvenceye bağlanmış itiraz ise pazarlık gücüdür.

BÖLÜM 12

YARIN: İTTİFAK VE YENİ ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

*"Bizim sektörde sendika olmaz" itirazının panzehiri,
olduğu anları göstermektir.*

Sorun: dağınık, mekânsız, birbirini görmeyen bir işgücü

Klasik sendikal örgütlenme bir mekâna dayanır: fabrika, işletme, şube. İşçiler orada bir aradadır, birbirini görür, konuşur.

Platform emeğinde bu yok. Kurye diğer kuryeyi görmez. Uzaktan çalışan yazılımcı ekibiyle bile yüz yüze gelmez. Taşeron zincirinde aynı işi yapanlar farklı şirketlere bağlıdır.

Örgütlenmenin yeniden icat edilmesi gerekiyor.

Stratejik ittifak: sistemi yapanlar ve sistemin altında ezilenler

Sunumun formülüyle: *“Zeki makineleri yapanlar ile o makinelerin altında ezilenler el ele vermeli.”*

Bu bir temenni değil. Nesnel bir zemine dayanıyor — Bölüm 7’de gördük: yazılımcı da artık güvencesiz, ölçülen, ikame edilebilir bir ücretli emekçi.

Ve teknik emekçinin elinde, sınıfın en kıymetli ve en eksik cephanesi var: **sistemin nasıl çalıştığı bilgisi**.

Somut karşılıkları:

- Teknik personelin sendikalara danışmanlık yapması.
- Toplu sözleşme masasına algoritmayı okuyabilen birinin oturması.
- “Sistemi kim yazdı” ile “sistemden kim eziliyor” arasında düzenli temas kanalları.
- Bilirkişilik ve teknik itiraz kapasitesinin sendikalarda kurulması.

Stratejik ittifakın mimarisi

Yeni örgütlenme biçimleri

Veri sendikaları. Verinin kolektif olarak pazarlık konusu yapılması. Algoritmik şeffaflık talebinin örgütlü taşıyıcısı.

“Eli klavyeye değen herkes” modeli. Yazılımcıdan çağrı merkezi çalışanına, veri giriş elemanından teknik desteğe kadar bilgisayar başında çalışan tüm kesimlerin ortak sınıfsal temelde birleşmesi. Bu, Bölüm 7’nin pratik karşılığıdır ve bu metnin taşıyıcı örgütlenme fikridir.

Sendika–meslek odası ikili gücü. Meslek odalarının teknik meşruiyeti ile sendikanın pazarlık gücünün birleştirilmesi.

Platform kooperatifleri. Aynı hizmeti, mülkiyeti ve algoritması çalışanlarda olan bir yapıyla vermek.

Burada dürüst olalım: kooperatifler kapitalist piyasanın içinde ada olarak kalır. Sermaye rekabetiyle, ölçek sorunuyla ve kendi kendini sömürme riskiyle yüzleşirler. Kurtuluş reçetesi değildirler.

Yine de değerlidirler — bir alternatifi işleyebildiğini kanıtladıkları ve örgütlü bir çekirdek ürettikleri ölçüde. **Reçete değil, okul ve mevzi.**

Dijital araçların sınırı. Sosyal medya sihirli değnek değildir. Dağınık emekçiyi bulmaya yarar; örgütü kurmaya yetmez. Tamamlayıcıdır, ikame değil.

Uluslararası dayanaklar

İki gelişme, önümüzdeki dönemin kampanya zeminini kuruyor:

ILO Platform Ekonomisinde İnsana Yakışır İş Sözleşmesi. 12 Haziran 2026’da, 114. Uluslararası Çalışma Konferansı’nda kabul edildi: 406 kabul, 8 ret, 36 çekimser. Kapsamı: istihdam statüsünün doğru tespiti, algoritmik kararlarda şeffaflık ve denetlenebilirlik, veri koruma, hesap kapatmaya karşı güvence, sosyal güvenlik kapsamı, iş sağlığı ve şiddete karşı koruma.

Türkiye’de onaylanması ve iç hukuka aktarılması, somut ve kazanılabilir bir kampanya başlığıdır.

AB Platform Çalışması Direktifi (2024/2831). Üye devletlerin uyum süreci, karşılaştırmalı bir dayanak ve emsal sunuyor.

Take Back CTRL

Teknolojiyi kaçınılmaz bir kader olarak değil, demokratik bir denetim alanı olarak görmek. Üç halka: **farkındalık → örgütlenme → eylem.**

Dünyadan mücadele dosyası: kazanılabildiğinin kanıtları

“Bizim sektörde olmaz” itirazının Türkiye’deki cevabını birazdan vereceğiz. Önce dünyadan: son yıllar, algoritmaya karşı örgütlenmenin kazanılabildiğini gösteren bir vaka arşivi biriktirdi.

Statü kavgası kazanılabiliyor. Birleşik Krallık’ta en yüksek mahkeme, 2021’de, platform sürücülerinin “bağımsız girişimci” değil işçi statüsünde olduğuna hükmetti — ücretli izin ve asgari ücret hakkıyla birlikte. İspanya’nın aynı yıl çıkan “Rider Yasası”, dağıtım kuryelerini işçi saydı ve bir

ilki ekledi: şirketler, çalışanları etkileyen **algoritmaların işleyişini temsilcilere açıklamakla** yükümlü kılındı. Bölüm 11'deki taleplerimizin hayal olmadığının kanıtı: bir ülkede yasalaşmış durumda.

Ders: sermaye yasayı geri satın alabilir. Kaliforniya, 2019'da platform işçilerini işçi sayan bir yasa çıkardı; platform şirketleri, tarihin en pahalı referandum kampanyalarından biriyle (2020, "Prop 22") bu yasayı kendi işkolları için geçersiz kılan bir istisna geçirtti. Buradan çıkan sonuç karamsarlık değil, netliktir: **hukuki kazanım, arkasında örgütlü güç durmuyorsa kiralık bir mevzidir.** Kalıcı olan, yasa değil; yasayı savunacak sendikadır.

Teknoloji şirketlerinde sendika kurulabiliyor. ABD'de 2021'de büyük bir teknoloji tekelinin çalışanları, "azınlık sendikası" modeliyle örgütlendi — çoğunluk beklemeden, açık üyelikle, taşeron çalışanları da kapsayarak. Oyun sektöründe, yıllarca "tutku işi" söylemiyle örtülen crunch düzenine karşı stüdyo stüdyo sendikalaşma dalgası yürüyor. Kod yazarların greve çıkabildiği, yürüyüşe geçebildiği (2018'deki büyük teknoloji şirketi çalışan yürüyüşleri hafızalardadır) artık kanıtlanmış durumda.

Görünmez emek görünür olmaya başladı. Kenya'da içerik moderasyonu ve veri etiketleme işçileri, çalışma koşulları için dava açtı ve örgütlenme girişimleri başlattı; "yapay zekânın arka mutfağı" ilk kez kendi sesiyle konuştu.

Bu vakaların ortak dersi üç cümledir: Statü tanımı kavganın merkezidir — "girişimci" etiketi sökülmeden hiçbir hak işlemiyor. Algoritma şeffaflığı artık ütöpik bir talep değil, yasalaşmış bir emsaldir. Ve hiçbir kazanım kendi kendini korumaz — koruyan, örgüttür.

DOSYA

Türkiye'nin Bilişim ve Zihin Emeği Mücadelesi Dosyası

*1960'lardan bugüne: kazanılmış ve kaybedilmiş altı
mücadele, altı ders.*

“Bizim sektörde sendika olmaz” itirazının tek gerçek panzehiri, olduğu anları göstermektir.

1960’lar — Necdet Bulut ve IBM’de ilk sendikalaşma

Türkiye’de bilgisayar alanında doktora yapan ilk kişilerden biri, 1963-69 arasında IBM’de sistem mühendisi olarak çalıştı. Ve orada sendikalaşmanın öncülerindendi. Sonrasında TÜMÖD ve TÜTED’de teknik emekçilerin örgütlenmesini kurdu.

Ders: Bu ülkede bilişim emeğinin örgütlenme fikri, sektörün kendisiyle **aynı yaşta**. “Yazılımcı sendikalaşmaz” iddiası tarihsel olarak yanlıştır. Sektörü kuran kuşak bunu zaten yapmıştı.

2008 — IBM Türk

Aynı şirkette, kırk yıl sonra. Sendikal örgütlenme girişimi; temsilci mühendislerin işten çıkarılması; ve yönetimin **%25’lik “taktiksel zam”** ile örgütlenmeyi içeriden çökertmesi.

Ders: Beyaz yakalıda asıl silah baskı değil **satın almadır**. Ve bireysel kazanım, kolektif hakkın yerine geçtiği anda kaybedilmiştir. Bugün alınan %25, yarın tek taraflı geri alınabilir; toplu sözleşmeyle alınan %10 alınamaz.

Karşı hamle: uluslararası bağ. Aynı şirketin başka ülkelerdeki örgütlü çalışanlarıyla temas, yerel baskıyı kırar.

2017 — BANKSİS / Akbank

Grev yasaklandı.

Ders: Zihin emeğinde grev hakkı fiilen tanınmıyor. Hukuki zeminle sınırlı kalan sendikacılığın sınırı burada görünür hale gelir.

2022 — BBC Türkçe / TGS

On beş günlük grev ve kazanım.

Ders — ve bu dosyanın en önemli vakası: Zihin emeği grev silahını kullanabilir ve kazanabilir. Bu vaka, bütün metnin “yapılabilir” kanıtıdır.

Çağrı merkezi hattı: siteden derneğe

2005’te kurulan bir şikâyet ve dayanışma web sitesinden, Çağrı Merkezi Çalışanları Derneği’ne uzanan bir güzergâh.

Ders: Dijital bir mecranın örgütlü yapıya dönüşmesi mümkün — ve bugün en tekrarlanabilir model bu.

Türk Telekom / Kod-A

Taşeron zincirinde değer zinciri odaklı taban komiteleri.

Ders: Farklı şirketlere bağlı ama aynı işi yapanlar, işveren üzerinden değil **iş üzerinden** örgütlenebilir.

Ve bugün

Bu tarihin bugünkü halkası, bilişim emekçilerinin kendi sendikal örgütlenmesini kurma çabasıdır.

BilişimSen, bu metnin işaret ettiği örgütlenme adresidir.

Bu kitap bir sendika yayını değil; Bilgi Müşterekleri'nin metnidir. BilişimSen adına konuşmuyoruz. Ama nereye gidileceği sorulursa, cevabımız açıktır.

İleri okuma: *Geleceğin Emeğini Birlikte Kodlamak: BilişimSen Ortak Akıl Manifestosu · Bilişim-Sen'in Eşiğinde · Bilişimde İkili Güç: Sendika ve Meslek Odası İşbirliği · Teknofeodalizme Karşı Sınıfsal Algoritma — bilgimusterekleri.org*

BÖLÜM 13

UFUK: BİLGİ MÜŞTEREKLERİ VE TOPLUMSAL MÜLKİYET

Soru "iyi mi kötü mü" değil. Soru: kimin elinde, kimin denetiminde, kimin yararına?

Soruyu doğru sormak

“Yapay zekâ iyi mi kötü mü?” yanlış sorudur. Doğru soru şudur:

Kimin elinde, kimin denetiminde, kimin yararına?

Çekirdek ilke

Toplumsal olarak üretileni toplumsal olarak sahiplenmek.

Bilgi, su ve hava gibi bir müşterektir; kıtlığı imal edilmiştir (Bölüm 3). O halde hedef, imal edilmiş kıtlığı ortadan kaldırmaktır.

Bu ülkede bunun bir geleneği var

Bu, soyut bir ideal değil. Türkiye’de bilgi müştereklerinin somut pratiği kurulmuştur.

İnternetin bu ülkeye gelişi ve kamusal bir olanak olarak kurulması için verilen mücadele; Linux Kullanıcıları Derneği ve İnternet Teknolojileri Derneği’nin kurulması; Özgür Yazılım ve Linux Günleri’nin on binlerce kişiye ulaşması — bunların hepsi **Mustafa Akgül** ve onunla birlikte çalışanların eseridir.

“Bilgi müşterekleri” fikrinin bu ülkedeki en somut pratiği, onun kurduğu yapılardır.

Yürüyen örnekler — ve dürüst değerlendirmeleri

Açık kaynak. Kapalı yazılımın bağımlılık ve kilitlenme mantığına karşı denetlenebilirlik ve uyarlanabilirlik.

Ama sınırını görelim: Bugün büyük açık kaynak projelerinin çoğu tekellerin fonladığı ve yönlendirdiği projelerdir. “Açık” olması “özgür” olmasını garanti etmez.

Akgül’ün savunduğu şey bir lisans tekniği değil, **bir kamusalılık fikriydi**. Ölçüt kod erişimi değil, **denetimin kimde olduğudur**.

Bir vaka çerçevesi: Son yılların en öğretici örüntüsü, “açık” diye kurulan yapay zekâ girişimlerinin kapanma güzergâhıdır. Adında “açık” kelimesi taşıyan bir laboratuvar, kâr amaçsız başlayıp dünyanın en değerli kapalı şirketlerinden birine dönüşebiliyor; “açık model” diye yayımlanan sistemlerde ağırlıklar açık ama eğitim verisi, eğitim kodu ve altyapı kapalı kalabiliyor. Buna **açıklık tiyatrosu** demek gerekir: yeniden üretemediğiniz, denetleyemediğiniz, yarın geri çekilebilecek bir “açıklık”. Gerçek ölçüt üçlüdür: *yeniden üretilebilirlik* (veri ve yöntem dahil), *geri alınamazlık* (lisansın copyleft olması) ve *yönetişim* (kararı kimin verdiği). Üçü birden yoksa, açık kaynak etiketi bir pazarlama sıfatıdır.

P2P ufku: telekomünist bir not

Açık kaynak tartışmasının içinden, radikal bir hat da çıktı: Dmytri Kleiner'ın "telekomünizm" olarak adlandırdığı program. Özü şudur: bilginin özgürlüğü yetmez; **üretim araçlarının kendisi müşterekleşmedikçe**, özgür bilgi bile sermayenin girdisi olur. Kleiner'ın önerdiği "copyfarleft" lisansı, müşterek üretimi herkese açar ama **ücretli emek sömürüsüne dayalı kullanımdan bedel ister**; "girişim komünü" fikri, ağ üzerinde üretenlerin altyapıyı kolektif mülk olarak işletmesini öngörür.

Bu programın bütününe savunmak zorunda değiliz; sınırları tartışmalıdır. Ama iki dersi kalıcıdır: Birincisi, eşitler arası (P2P) ağ mimarisi bir teknik ayrıntı değil, **politik bir tercihtir** — merkezî platform, mimari olarak rant toplar; eşitler arası ağ, mimari olarak toplayamaz. İkincisi, edilgen istemci konumu kader değildir: aynı insanlar, başka bir mimaride, etken ağ üreticisidir. Federasyona dayalı sosyal ağların, kooperatif barındırma girişimlerinin ve örgütlerin kendi altyapısını kurmasının (kendi sunucusu, kendi iletişim araçları — Bölüm 6'daki "arazi seçimi" ilkesinin teknik karşılığı) anlamı budur.

Açık erişim ve müşterek bilgi havuzları. Kamu fonlu araştırmanın kamuya açılması, telif sürelerinin kısaltılması, ham verinin erişilebilirliği, kütüphanelerin güçlendirilmesi.

Halk laboratuvarları ve katılımcı araştırma. Araştırma gündemini fon verenin değil, ihtiyacı olan topluluğun belirlemesi.

Maker hareketi ve yerel otonom üretim. 3B yazıcılar, açık tasarım, tıbbi cihazdan yedek parçaya yerelde üretim.

Sınırı ve gücü: Küresel tedarik zincirini ikame edemez. Ama üretimin başka türlü örgütlenebileceğinin somut kanıtıdır ve teknik bilgiyi kolektifleştirir. Değeri, kanıt değeridir.

Planlama tartışması yeniden açılabilir

Yirminci yüzyıl boyunca toplumsal planlamaya karşı en güçlü itiraz teknikti: bu kadar karmaşık bir ekonomi hesaplanamaz, bilgi merkezde toplanamaz, fiyat mekanizmasının yerini hiçbir hesap alamaz.

Bugün tek bir şirket, milyonlarca ürünün stok, talep, lojistik ve fiyat verisini saniyeler içinde yönetiyor. Küresel tedarik zincirleri merkezî olarak optimize ediliyor.

Yani "hesaplanamaz" itirazının teknik dayanağı, sermayenin kendi pratiği tarafından ortadan kaldırıldı.

Bu, planlamanın kolay olduğu anlamına gelmez. Demokratik denetim, önceliklerin belirlenmesi, yerel bilginin dahil edilmesi — hepsi çözülmüş sorunlar değil. Ama tartışma yeniden açılabilir hale geldi.

Tartışmanın bugünkü zeminini üç adımda netleştirelim.

Birinci adım: piyasasız planlama zaten var — sermayenin içinde. Dünyanın en büyük şirketleri, iç işleyişlerinde piyasa kullanmaz. Bir perakende tekelinin envanteri, bir platformun lojistiği, bir üreticinin tedarik zinciri — bunlar fiyat mekanizmasıyla değil, **merkezî ve algoritmik planlamayla** yönetilir; ölçekleri, yirminci yüzyılın plan tartışmasına konu olan ulusal ekonomilerin bir kısmından büyüktür. Yani soru “planlama mümkün mü” olmaktan çıkmıştır; soru, **bu kapasitenin kimin için çalıştığıdır.**

İkinci adım: hesaplama itirazı tersine döndü. Sosyalist hesaplama tartışmasında piyasacıların kozu, milyonlarca fiyat sinyalinin hiçbir merkezde işlenemeyeceğiydi. Bugün aynı çevreler, gerçek zamanlı talep tahmini yapan, saniyede milyonlarca kararı optimize eden sistemlerin hissedarlarıdır. İtirazın teknik ayağı çökmüştür; ayakta kalan, politik ayağıdır — ve onu açıkça konuşmak gerekir: mesele hesaplanabilirlik değil, **iktidardır.**

Üçüncü adım: asıl zorluk teknik değil, demokratiktir. Planlamanın yirminci yüzyıldaki başarısızlığı hesap gücünden değil, **geri besleme yokluğundan** kaynaklandı: hatayı söyleyecek kanal olmayınca plan gerçeklikten koptu (bu, kardeş kitabımız *Yoldaşça Eleştirmek*’in ana tezidir — eleştirisiz sistem öğrenemez). Demokratik planlama, algoritmaya devredilmiş planlama değildir; **hedefleri meclislerin koyduğu, hesabı makinenin yaptığı, sonucu yine meclislerin denetlediği** bir döngüdür. Teknoloji, bu döngünün hesap ayağını ilk kez gerçekten mümkün kılıyor. Karar ayağı ise hep bizim işimiz olacak — ve iyi ki öyle.

Kapitalizm, kendi mezarını kazacak aletleri yine kendisi üretiyor.

Çalışma süresinin kısaltılması: ufkun bugüne uzanan halkası

Bütün bu ufuk soyut kalmasın. Bugünden talep edilebilecek bir hali var:

Teknolojinin kazancı kâra değil, **serbest zamana** dönüşmeli.

Marx’ın ölçütü şuydu: gerçek zenginlik, emek zamanı değil **özgür zamandır.** İnsanın kendini geliştirdiği, ilişki kurduğu, düşündüğü, ürettiği — zorunluluktan değil istekten ürettiği — zaman.

İki yüz yıldır üretkenlik katlanarak arttı. Çalışma süresi aynı oranda azalmadı. Bu makas, bütün tartışmanın özetidir.

Teknik emekçinin ve bilim insanının misyonu

Gramsci’nin bir kavramı var: **organik aydın.** Kendi sınıfının içinden çıkan, o sınıfın deneyimini kavramsallaştıran, mücadelesini örgütleyen aydın.

Bilişim emekçisi için bu şu demek: uzmanlık, kendi başına bir ayrıcalık değil, sınıfın mücadelesi için seferber edilecek bir kapasitedir.

“Bilim insanı, sermayenin patent memuru olmayı reddetmelidir.”

Ama bir uyarı: bu çağrı bireysel bir erdem çağrısına dönüşmemeli. Bireysel ret önemlidir, tek başına çaresizdir. Asıl mesele **örgütlü rettir.**

Ve bunun bu ülkede bir örneği var: teknik uzmanlığını sınıfın örgütlenmesine seferber eden, hem bilim insanı hem sendikacı olan **Necdet Bulut**.

Gramsci'yi anlatmak için uzağa gitmeye gerek yok.

Sermayenin yapay zekâsı ↔ Toplumun yapay zekâsı

Sermayenin yapay zekâsı	Toplumun yapay zekâsı
Denetim ve hızlanma	Angaryanın ortadan kalkması
İşsizlik tehdidi	Kısalan çalışma süresi
Gözetim	Kolektif denetim
Çitlenmiş bilgi	Açık ve müşterek bilgi
"Kimin işi gidecek?"	"Neyi birlikte üreteceğiz?"

İleri okuma: *Bilişim Uzmanlarına Tarihsel Çağrı: Kodunuzu Halk İçin Özgürleştirin · Kodun ve Sanatın Müşterekleri: Lisanslar 101 · Telekomünist Manifesto · Gerçek Bir Yapay Zeka Özgürleşmesi Mümkün müdür? — bilgimusterekleri.org*

SONUÇ

SORUN MAKİNEDE DEĞİL

Luddistler yanılmadı; hedefi seçerken yanıldılar.

Makine kırıcılığından sendikaya

19. yüzyılın başında İngiliz dokuma işçileri tezgâhları kırdı. Luddistler diye anıldılar; sonradan adları "gelişme düşmanı" anlamında kullanıldı.

Oysa yaptıkları anlaşılabilirdi. Makine, onların hayatını gerçekten yıkıyordu. Yanıldıkları yer, hedefi seçerken oldu.

Sonraki kuşak dersi çıkardı ve tezgâhı kırmak yerine sendikayı kurdu. Çünkü anlamışlardı ki:

Düşman alet değil, aletin mülkiyetidir.

Bugün aynı yol ayırımındayız. Yapay zekâya öfkelenmek kolay. Ama tezgâhı kırmak, o zaman da işe yaramamıştı.

Zincir

Teknoloji geliyor. Bilgi çitleniyor. Çitlenen bilgiyle emek denetleniyor. Mülkiyet değişmiyorsa sömürü derinleşiyor. Örgütlenme yenilenmezse pazarlık gücü kayboluyor. Pazarlık gücü yoksa "verimlilik" yalnızca kâra yazılıyor.

Zincirin her halkası bir müdahale noktasıdır.

Kozmik ölçü

Sagan'ın "Soluk Mavi Nokta"sını hatırlayalım: Voyager'ın milyarlarca kilometre öteden çektiği fotoğrafta dünya, bir piksellik bir toz zerresi.

Bu kadar küçük bir noktada, paylaşıldıkça çoğalan bir şeyi hapsetmeye çalışmak — patent duvarları, lisans ücretleri, ödeme duvarları kurmak — kozmik ölçekte bir saçmalıktır.

Ama kozmik perspektif bir teselli değil, bir **ölçüdür**. Bu ölçüyle bakınca patent duvarı da, performans metriği de, algoritmik puan da olduğundan küçük ve olduğundan geçici görünür.

Hiçbiri doğa yasası değil. Hepsi insan yapımı. Yapılan bozulabilir.

Homo Commonans

Sahip olduğuyla değil, paylaştığıyla tanımlanan insan.

Bu bir ahlaki çağrı değil. Bencilik insanın doğası değildir; kitleliğin imal edildiği bir düzenin ürünüdür. Paylaşan insan olağanüstü bir erdem sahibi değildir — **üretim araçları ortaklaştığında ortaya çıkan normal insandır**.

Son söz

Makine hiçbir zaman işçinin yerine geçmedi; her zaman işçinin karşısına geçti.
Kolektif aklımızı geri istiyoruz.

Bu metin bitmedi — sürüm 1.0.4

Elinizdeki metin bitmiş bir kitap değil, **canlı bir belgedir**. Bilgi Müşterekleri'nin bütün dosyaları gibi sürüm numarasıyla yayımlanır, eleştiriyile büyür ve düzenli olarak güncellenir.

Bunu bir alçakgönüllülük beyanı olarak değil, bir **yöntem** olarak söylüyoruz. Bilginin müşterek olduğunu savunan bir metin, kendisini de kapalı ve değişmez bir ürün gibi sunamaz. Bir dosyanın doğruluğu, kimin yazdığından değil, kaç kişinin sınavabildiğinden gelir.

Bu sürümde ne var, ne eksik. Kavramsal çerçeve ve talep listesi olgunlaşmış durumda. Eksik olan, veridir: Türkiye'de bilişim emeğinin ücret düzeyi, çalışma süresi, işten çıkarma oranları ve sendikalaşma verisi konusunda hâlâ derli toplu bir kaynak yok. Sonraki sürümlerin önceliği bu.

Sizden istediğimiz üç şey:

- 1. Vaka anlatın.** Kendi işyerinizden: Sizi ne ölçüyor, nasıl puanlıyor, hangi kararı veriyor? Ne zaman değişti, neyi değiştirdi? Anlatılar anonimleştirilerek, yazılı onayınızla yayımlanır.
- 2. Yanlış gösterin.** Bir veri hatalıysa, bir kaynak yanlış aktarıldıysa, bir çıkarım zorlamaysa — yazın. Düzeltmeler sürüm notlarında açıkça belirtilir; sessizce değiştirmeyiz.
- 3. Katkı verin.** Eksik bulduğunuz bir başlık, tanımadığımız bir mücadele deneyimi, tercümesi gereken bir kaynak. Metin CC BY-SA ile açıktır: alın, çoğaltın, değiştirin, kendi işyerinize uyarlayın.

bilgimusterekleri.org

Sürüm geçmişi ve gelen katkılar sitede yayımlanır.

İleri okuma: *Homo Commonans'ın Şafağı: Dijital Müşterekler ve Organik Aydın Yol Haritası · Miletos'tan Günümüze Bilim ve Bilgi · Kozmosun Gözbebeğinde İnsan —*
bilgimusterekleri.org

EK 1 — EMEKÇİNİN ARAÇ SETİ

A. İşyerinde Algoritmaya Karşı 10 Soru

Kesip çoğaltın. Bir işyeri toplantısında bu on soruyu sormak, örgütlenmenin ilk adımıdır.

1. Beni ne izliyor?
2. Hangi veriler toplanıyor?
3. Bu verilere kim erişiyor?
4. Performansım nasıl hesaplanıyor?
5. Bu hesaba itiraz edebiliyor muyum?
6. İşimi kim dağıtıyor — insan mı, sistem mi?
7. Aleyhime bir karar çıkarsa gerekçesini alabiliyor muyum?
8. Tempom son bir yılda nasıl değişti?
9. Otomasyon sonrası kaç kişi kaldı, iş yükü ne oldu?
10. Sendikam bu sistemler hakkında bilgilendirildi mi?

B. Toplu Sözleşmeye Konacak Maddeler

Bölüm 11'deki on üç talep, sözleşme diline uyarlanarak madde haline getirilmelidir. Öncelik sırası önerisi:

Birinci öncelik (savunma hattı): Gerçek ücretin beyanı · Otomatik karar yasağı · Gizli gözetim yasağı · İş yükü sınırı

İkinci öncelik (şeffaflık): Bilgi hakkı · Maaş gizliliğinin kaldırılması · Algoritma bildirimi

Üçüncü öncelik (ileri mevzi): Otomasyon öncesi müzakere · Veri ve örtük bilgi hakkı · Örgütlü teknik itiraz hakkı · Çalışma süresinin kısaltılması

Maddeler hukukçu denetiminden geçirilmelidir.

C. Mini Kavram Sözlüğü

Artı-değer. İşçinin ürettiği değer ile aldığı ücret arasındaki fark. Kârın kaynağı.

Yedek sanayi ordusu. Kapitalizmin sürekli ürettiği işsizler kitlesi. Arıza değil, ücretleri baskılayan işleyiş koşulu.

İlkel birikim. Kapitalizmin doğuşundaki kitlesel mülksüzleştirme. Ortak toprakların çitlenmesi.

Çitleme (enclosure). Ortak olanın özel mülke çevrilmesi. Bugün bilgi ve veri üzerinde sürüyor.

Niteliksizleştirme (deskilling). İşin, işçinin vasfını gereksiz kılacak biçimde parçalanması.

Örtük bilgi. Deneyimle edinilmiş ama sözelleştirilemeyen bilgi. "Sezgi" denen şey.

Genel akıl (general intellect). Toplumsal bilgi birikiminin doğrudan üretici güce dönüşmesi. Marx'ın kavramı.

Sabit sermaye. Makine, bina, altyapı — geçmiş emeğin donmuş hali.

Yabancılaşma. İşçinin kendi ürününe, emeğine ve kolektif aklına yabancı hale gelmesi.

Meta fetişizmi. İnsanlar arası ilişkilerin, şeyler arası ilişki gibi görünmesi. "Yapay zekâ üretti" cümlesi buna örnektir.

Toplam işçi. Bir ürünü mümkün kılan, mekânsal olarak dağılmış emek ağının bütünü.

Duygusal emek. İşin gerektirdiği duyguyu performe etme zorunluluğu.

Zihinsel Taylorizm. Kafa emeğinin parçalanıp ölçülebilir hale getirilmesi.

Algoritmik yönetim. İşin dağıtımı, denetimi ve disiplininin yazılıma devredilmesi.

Panoptikon. Gözetlendiğini bilen kendini denetlemesine dayanan iktidar düzeneği.

Prekarya. Güvencesizleşmiş ücretliler. Ayrı bir sınıf değil, sınıfın bir bölümü.

Rant. Mülkiyetten doğan gelir. Kârın yerine geçmez; artı-değerin yeniden bölüşümüdür.

Müşterek. Ortak kullanılan, mülkiyete konu olmayan kaynak. Bilgi doğası gereği müşterektir.

Atıl işgücü. Geniş tanımlı işsizlik: iş arayanlar, umudunu kesenler ve eksik çalışanlar.

Organik aydın. Kendi sınıfının içinden çıkan, onun mücadelesini örgütleyen aydın. Gramsci'nin kavramı.

Bilişsel kapitalizm. Değerin ana kaynağının fabrikadaki emek zamanından, toplumsal olarak dağılmış bilgi, işbirliği ve yaratıcılığa kaydığı birikim evresi. Bu metnin teorik çerçevesi (Bölüm 6).

Toplumsal fabrika. İtalyan işçici geleneğinin kavramı: üretimin fabrika duvarlarını aşp bütün topluma yayılması. "Fabrika toplumu yuttu."

Kârın rantlaşması. Sermaye gelirinin, üretimden elde edilen kârdan mülkiyetten elde edilen renta kayması. Kapitalizmin içinde bir biçim değişimi — kapitalizmden çıkış değil (Bölüm 10).

Kilitlenme (vendor lock-in). Kapalı sistem kullanıcısının, geçiş maliyeti yüzünden o sisteme bağımlı hale gelmesi. Hukuken imal edilmiş kıtlığın yazılımdaki biçimi.

D. Okuma Rehberi

Klasikler Marx, *Kapital* Cilt I — 13. bölüm (Makineler ve Büyük Sanayi), 15. bölüm, 25. bölüm (Yedek sanayi ordusu) · Marx, *Grundrisse* — “Makineler Üzerine Fragman” · Marx, 1844 *Elyazmaları* — yabancılaşma · Lenin, *Emperyalizm* · Gramsci, *Hapishane Defterleri* — organik aydın

Emek süreci Harry Braverman, *Emek ve Tekelci Sermaye* · Arlie Hochschild, *The Managed Heart* (duygusal emek)

Güncel raporlar ILO-NASK, *Generative AI and Jobs: A Refined Global Index of Occupational Exposure* (WP140, 2025) · ILO Platform Ekonomisinde İnsana Yakışır İş Sözleşmesi (2026) · AB Platform Çalışması Direktifi 2024/2831 · TÜİK İşgücü İstatistikleri

Bilgi Müşterekleri Bölüm sonlarındaki ileri okuma kutuları — bilgimusterekleri.org

EK 2 — BİLİŞİM EMEKÇİSİ İÇİN EKONOMİ POLİTİK 101

Bölüm 2'deki kutunun genişletilmiş hali. Amaç: metinde kullanılan iktisadi kavramları, iktisat eğitimi gerektirmeden, çalışan birinin kendi bordrosu üzerinden anlayabileceği hale getirmek.

Emek ve emek gücü: kritik ayrım

İş sözleşmesi imzaladığınızda ne sattınız? Yazdığınız kodu değil — o zaten işverenin oluyor (Bölüm 3'teki hak devri maddeleri). Sattığınız şey, belirli bir süre boyunca **çalışabilme kapasitenizdir**: emek gücünüz.

Bu ayrım, bütün ekonomi politiğin kilididir. Çünkü emek gücünün değeri ile emeğin ürettiği değer iki ayrı büyüklüktür:

- **Emek gücünün değeri** = sizi yarın yine işe getirebilecek maliyet: kira, gıda, ulaşım, eğitim, ailenizin geçimi. Ücretiniz bunun etrafında salınır.
- **Emeğin ürettiği değer** = çalıştığınız sürede ürüne kattığınız değer. Bunun ücretle zorunlu bir bağı yoktur; sınırı, çalışma sürenizin ve yoğunluğunuzun sınırındır.

İkisi arasındaki fark — **artı-değer** — işverende kalır. Kâr, faiz, rant, yönetici primi: hepsi bu havuzdan dağıtılır.

“Ben zarar eden bir startuptayım, kimse artı-değer almıyor” itirazı

İyi bir itirazdır ve cevabı öğreticidir. Tekil bir şirketin muhasebe kârı ile sınıfsal artı-değer aynı şey değildir. Zarar eden bir girişim, ürettiğiniz değer bugün kâra değil, **büyümeye ve piyasa payına** çevirir; yatırımcının beklediği şey, o birikimin yarınki kârlılığıdır. Sizin ürettiğiniz değer yine size dönmez — sermaye değerlemesine döner. Hisse opsiyonu bu döngünün rıza mekanizmasıdır: geleceğin belirsiz payı karşılığında bugünün kesin fazla mesaisi.

Ücret neden “hak ettiğiniz” değil, “pazarlık ettiğiniz” kadardır

Ücret, ahlaki bir karşılık değil, bir **güç ilişkisinin fiyatıdır**. Aynı işi yapan iki kişinin farklı ücret alması, birinin “daha değerli” olmasından değil, pazarlık konumlarının farkındandır. Bu yüzden:

- **Maaş gizliliği** ekonomik bir mekanizmadır: bilmediğiniz fiyatla pazarlık edemezsiniz.
- **Yedek ordu** ekonomik bir mekanizmadır: kapıda bekleyen, içeridekinin fiyatını düşürür (Bölüm 8).
- **İkame tehdidi** ekonomik bir mekanizmadır: “bunu yapay zekâ da yapar” cümlesi, gerçekleşmese bile ücreti bugünden düşürür.

Sendikanın iktisadi tanımı buradan çıkar: **emek gücü satıcılarının karteli**. Sermaye kendi kartellerini kurmakta bir sakınca görmez; işçininkine “piyasaya müdahale” der.

Verimlilik pazarlığı: bu kitabın iktisadi özü

Teknoloji verimliliği artırdığında üç şey olabilir: (1) aynı üründen daha çok üretilir — kazanç kâra gider; (2) aynı ürün daha az işçiyle üretilir — kazanç işsizliğe gider; (3) aynı ürün daha kısa sürede üretilir — kazanç **zamana** gider. Hangisinin olacağını teknoloji değil, **pazarlık gücü** belirler. Bölüm 11'deki 4 numaralı talep ("verimlilik artışı çalışma süresinin kısılmasına dönüşür") bu üçlünün üçüncü şikkını masaya koyar. Sekiz saatlik iş günü de bir zamanlar "ekonomiyi çökertecek" bir taleple kazanıldı.

EK 3 — KODUN VE İÇERİĞİN LİSANSLARI 101

Bölüm 3'teki "telifi telife karşı kullanmak" fikrinin pratik rehberi. Hukuki danışma değildir; kavramsal haritadır.

Varsayılan durum: her şey kapalıdır

Bir lisans belirtmezseniz, yazdığınız her satır kod ve her metin, telif hukukunun varsayılanına tabidir: **bütün hakları saklı**. Kimse yasal olarak kullanamaz, değiştiremez, dağıtamaz. Açıklık, bilinçli bir edim gerektirir — lisans, o edimin hukuki biçimidir.

Üç aile

İzinli (permissive) lisanslar — MIT, Apache, BSD. “Al, ne istersen yap; adımı an, yeter.” En yaygın olanlardır, çünkü sermaye için en elverişli olanlardır: izinli lisanslı kod, kapalı ürünün içine alınabilir ve kapatılabilir. Kolektif emeğin tek yönlü aktığı vana: müşterekten şirkete akar, geri dönmez.

Copyleft lisanslar — GPL, AGPL. “Al, ne istersen yap; ama türettiğini aynı özgürlükle dağıt.” Açıklığı **geri alınamaz** kılar: GPL’li koddan türeyen kod GPL kalır. AGPL, ağ üzerinden hizmet sunumunu da kapsayarak platform çağının açığını kapatır. Sermayenin copyleft’ten kaçınması, neyin işe yaradığının iyi bir göstergesidir.

Creative Commons ailesi — içerik için. BY (atıf), SA (aynı lisansla paylaş), NC (ticari kullanım yasağı), ND (türetme yasağı) modüllerinin bileşimleri. İkisi müşteriği büyütür: **CC BY** ve **CC BY-SA** (içeriğin copyleft’i — bu kitabın lisansı). İkisi ise müşteriği daraltır ve dikkat ister: NC, “ticari” tanımının belirsizliğiyle dayanışma ekonomilerini de engelleyebilir; ND, düzeltmeyi ve çeviriyi — yani canlı belge ilkesini — yasaklar.

Pratik pusula

Durum	Öneri
Örgüt/kolektif yayını, eğitim materyali	CC BY-SA — müşterek kalır, çoğaltılır, uyarlanır
Kolektif geliştirilen araç, altyapı yazılımı	AGPL — platform kapatmasına karşı en güçlü koruma
Yaygınlaşması her şeyden önemli küçük araç	MIT/Apache — bilinçli bir ödünleşim olarak
İşyerinde yazdığınız kod	Lisans sizin değil; sözleşmenize bakın (Bölüm 3, hak devri)

Son ilke, Bölüm 3'ün ilkesidir: Lisans bir araçtır, program değil. Müştereği koruyan lisans bizim aracımızdır; ama emekçinin asıl güvencesi lisans değil, ücret, sözleşme ve örgütlü güçtür.

KAYNAKLAR

Metinde kullanılan sayısal veriler:

- **ILO-NASK**, *Generative AI and Jobs: A Refined Global Index of Occupational Exposure*, Working Paper 140, Mayıs 2025.
- **ILO**, "New ILO data confirm women face higher workplace risks from generative AI than men", Mayıs 2025.
- **TÜİK**, İşgücü İstatistikleri, Haziran 2026 (30 Temmuz 2026'da açıklanan veriler).
- **ILO**, Platform Ekonomisinde İnsana Yakışır İş Sözleşmesi, 114. Uluslararası Çalışma Konferansı, 12 Haziran 2026.
- **Avrupa Birliği**, Platform Çalışması Direktifi 2024/2831.

Türkiye'deki mücadele vakaları, dönemin basınına ve sendika kayıtlarına dayanmaktadır.

KÜNYE

Yapay Zekâ Çağında Emek — Makine Yeni, Zincir Eski *Emeğin Denetimi, Bilginin Çitlenmesi ve Müştereklerin Geleceği*

Hazırlayan ve yayımlayan: **Bilgi Müşterekleri** <https://bilgimusterekleri.org>

Sürüm 1.0.4 — Genişletilmiş Kitap Basımı — Ağustos 2026

Sürüm 1.0.4 — Genişletilmiş Kitap Basımı · Ağustos 2026

Bu bir canlı belgedir; eleştiri ve katkılarla güncellenir. Güncel sürüm için: bilgimusterekleri.org

Lisans: CC BY-SA 4.0 Bu metin, Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası lisansı ile yayımlanmıştır. Kaynak göstererek ve aynı lisansla paylaşmak koşuluyla çoğaltabilir, dağıtabilir, değiştirebilir ve kullanabilirsiniz.

Bilginin çitlenmesine karşı yazılmış bir metnin telifle çitlenmesi, en görünür çelişki olurdu.

Sürüm notu

1.0.4 (Ağustos 2026) — Görsel genişletme. Giriş'e "Beş işkolu, tek cümle" şeması; Bölüm 1'e küresel maruziyet waffle grafiği (her 100 işten ~25'i), ülke gelir grubu karşılaştırması ve istihdam piktogramı eklendi; işgücü grafiğine genç işsizliği satırı eklendi; kitap basımıyla uyumsuz kalan "broşür" ifadeleri düzeltildi. İçerik tezlerinde değişiklik yoktur.

1.0.3 (Ağustos 2026) — Genişletilmiş Kitap Basımı. Dosya kitaba dönüştürüldü. Yeni içerik: değer kutusu ve verimlilik-ücret makası şeması (Bölüm 2); "Telifin diyalektiği" alt bölümü ve çitleme paralelliği şeması (Bölüm 3); algoritmik yönetimin üç açığı şeması ve "Gözetimin militarize ufku" alt bölümü (Bölüm 5); "Tekillik mitosu" alt bölümü (Bölüm 8); değer zinciri şeması ve çip jeopolitiği (Bölüm 9); ittifak mimarisi şeması ve "Dünyadan mücadele dosyası" (Bölüm 12); açıklık tiyatrosu vaka çerçevesi, "P2P ufku" ve genişletilmiş planlama tartışması (Bölüm 13); iki yeni ek: *Ekonomi Politik 101* ve *Lisanslar 101*. Ana tezlerde ve taleplerde değişiklik yoktur; 1.0.x'in bütün içeriği korunmuştur.

1.0.2 (Ağustos 2026) — Kaynaklı veri grafikleri metne gömüldü (TÜİK işsizlik makası, ILO cinsiyet maruziyeti); "donmuş emek döngüsü" şeması eklendi; Giriş ve Sonuç bölümlerine ileri okuma kutuları tamamlandı; kavram sözlüğüne dört madde eklendi (bilişsel kapitalizm, toplumsal fabrika, kârın rantlaşması, kilitlenme); kardeş yayınlar bölümü eklendi. Tezlerde ve taleplerde değişiklik yoktur.

1.0.1 — İlk yayımlanan sürüm.

Kardeş yayınlar

Bu dosya, Bilgi Müşterekleri'nin canlı belge dizisinin parçasıdır:

- *Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek* — sürüm 1.0.2 (eleştiri, özeleştiri ve demokratik kültür üzerine; bu dosya, o kitabın dokuzuncu bölümünün kardeş yayınıdır)
- *Devrimci Tartışma Etiği ve Safsatalardan Arınma Kılavuzu* — sürüm 1.0.2 (bağımsız el kitabı)

Hepsi CC BY-SA 4.0 ile yayımlanır ve eleştirilerle güncellenir.

Bilgi Müşterekleri

Bilgi, su ve hava gibi bir
müşterektir.
Kıtlığı imal edilmiştir.

bilgimusterekleri.org

Yapay Zekâ Çağında Emek — Makine Yeni, Zincir Eski

Genişletilmiş Kitap Basımı

Sürüm 1.0.3 · Ağustos 2026 · CC BY-SA 4.0

Necdet Bulut ve Mustafa Akgül'ün anısına

*Bu bir canlı belgedir. Eleştirileriniz, itirazlarınız ve işyeri tanıklıklarınız
sonraki sürüme işlenir.*